

זוגיות רב-תרבותית מבפנים: נישואין בין מהגרים מברית המועצות לשעבר לבין ישראלים-צברים

לריסה רמניק*

יאנה קנורין-טבשי**

תקציר

בספרות הקיימת בנושא זוגיות ומשפחה קיימים מחקרים מועטים ששפכו אור על דינמיקה הפנימית של זוגות בין-תרבותיים. בניסיון להתחיל למלא חלל זה, ערכנו ראיונות עומק עם 18 זוגות נשואים, בהם אחד מבני הזוג הוא יליד ישראל והשני מהגר מברית המועצות לשעבר. הראיונות התמקדו בנושאים מעוררי מחלוקת מחיי היומיום: זהות עצמית, שימוש בשפה, צריכת תרבות, קשרים עם משפחה וחברים, חלוקת מטלות הבית וגידול ילדים. הממצאים מצביעים על נטייה ברורה של העולים לבצע את עיקר ההתאמה לנורמות ולציפיות של בני זוגם הישראלים ורשתם החברתית. עבור רוב בני הזוג העולים, האקולטורציה הסלקטיבית לה קיוו בהתחלה קיבלה, בפועל, צורה של אסימילציה עמוקה למדי. זו באה לידי ביטוי בשימוש בלעדי בעברית בבתיהם, העדפת משפחות, חברים ובילויים של בני הזוג הישראלים, סגנון בישול וניהול משק בית ישראלי, כמו גם סוציאליזציה ישראלית-עברית של הילדים. הסחף אל עבר התרבות ההגמונית אשר נחוה על ידי הנשים הרוסיות היה חזק יותר מאשר אצל הבעלים הרוסים. סביב הממצאים נערך דיון לאור ההפרשים המגדריים ביחסי הכוחות, הסטטוסים היחסיים של התרבות העברית והרוסית בישראל, והבחירה העצמית האפשרית של מהגרים אשר מבקשים לעזוב את תרבותם המקורית באמצעות נישואי חוץ.

מילות מפתח: נישואים בין-תרבותיים, עלייה מחבר העמים, דינמיקה זוגית שוטפת, מעבר תרבותי

*פרופ' לריסה רמניק, אוניברסיטת בר-אילן

**יאנה קנורין-טבשי, M.A., אוניברסיטת בר-אילן¹

כששמעתי שהוא מעולם לא קרא דוסטויבסקי ואפילו לא היה מעוניין, פשוט טרקתי לו את הדלת וחשבתי שהקשר הזה הסתיים. אבל כמה ימים מאוחר יותר ראיתי אותו בספריה, מבקש מהספרנית את החטא ועונשו בעברית. או-קיי, אמרתי לעצמי, אולי אפשר להגיע לפשרה [...] (מתוך ריאיון עם נדיה, מהגרת מאוקראינה, בת 28).

מערכות יחסים רומנטיות ונישואין רב-תרבותיים

למרות שמערכות יחסים אינטימיות בין חברי קבוצות שונות מהן מורכבות חברות מגוונות בנות-זמננו נתפסו מאז ומתמיד כסימן להתרחשותה של אינטגרציה ולהיחלשותן של דעות קדומות הדדיות, מחקרי עומק אודות מערכות יחסים אלה עדיין מועטים (Adams & Trost, 2005). מאקרו-סוציולוגים אמריקאים עשו שימוש בעיקר במפקדי אוכלוסין ונתוני סקרים על מנת לעקוב אחר מגמות בנישואין מעורבים, ולאחרונה דיווחו על הופעת תופעה של רב-אתניות (pan-ethnicity) בבחירות בני זוג לחיים, כגון נישואין מעורבים בין מיעוטים אסיאתיים ולטיניים שונים (Jacobs & Labov, 2002). עם זאת, לא נצפית עלייה משמעותית בהיקף קשרי הנישואין בין לבנים ולא-לבנים (אפרו-אמריקאים ואחרים) שמהווה אינדיקציה חזקה יותר של יחסי רוב-מיעוט (Kang Fu, 2007).

מחקרי העומק המועטים העוסקים בנישואין רב-תרבותיים מבוססים לרוב על פרספקטיבה של תרפיה משפחתית (McFadden, 2001) ו/או משרתים את מדריכי העזרה העצמית עבור האנשים הנמצאים במערכות יחסים אלו (Romano, 2001; Visson, 2001). מעט סוציולוגים ואנתרופולוגים חברתיים חקרו את הדינמיקה הפנימית של נישואין רב-תרבותיים בהיבטים של זהות, יחסי כוחות ותפקידים מגדריים, תוך שימוש בשיטות איכותניות או אתנוגרפיות. דוגמה נדירה לגישה זו הוא הספר **Cross-Cultural Marriage** של ברגר והיל (Bregier & Hill, 1998), אשר מאחד מחקרים שבוצעו במדינות ובקבוצות אתניות שונות ונכתבו מנקודת מבט משפטית, חברתית ובין-אישית. ספר זה, בין היתר, מראה כי אנשים שנוטים למערכות יחסים בין-תרבותיות ארוכות טווח לעתים קרובות חולקים מספר מאפיינים: עליונות נתפסת של תכונות בן הזוג הנתון כנגד סטריאוטיפים קבוצתיים, אוניברסליזם, חילוניות, השכלה וסטטוס חברתי גבוהים יותר (או מוביליות מהירה) בהשוואה לממוצע בקבוצת המקור, כמו גם תחושה בולטת של אוטונומיה אישית (Datzman & Gardner, 2000; Khatib-Chahidi et al., 1998; Tsai et al., 2002). בנוסף, חלק מהאנשים עשויים לחפש שחרור מאיסורים תרבותיים או לשוניים של תרבותם (השמרנית) על ידי מעבר לשפתו של בן הזוג המאפשרת פתיחות רגשית רבה יותר, ולתרבות שהוא מייצג (Kohn, 1998; Yamani, 1998). עם זאת, נישואין מחוץ לקבוצת המקור עלולים להעמיד בסכנה את הסטטוס של הפרט בתוך המשפחה המורחבת והרשת החברתית ולהוביל לבידוד חברתי. בעיה אפשרית נוספת היא זהותם וקבלתם החברתית של הילדים, בייחוד אלה של הזוגות הבין-גזעיים (Kennedy, 2003; Sissons & Krishna, 1998). בקרב הקהילות היהודיות בעולם, נישואין עם בני קבוצות דת ולאום שונות נהיו שכיחים במהלך תהליכים כלליים של מודרניזציה וחילון, אם כי בקצב שונה מאוד בהתאם לנסיבות האזוריות והמקומיות (Reinharz & DellaPergola, 2009). במדינות האירופאיות של ברית המועצות לשעבר שכיחות הנישואין האלה היתה גבוהה (דוברין, 2006; Tolts, 2009).

החוקרים שבחנו את הדינמיקה הפנימית של זוגות רב-תרבותיים, מצאו כי רק לעתים נדירות יכולים בני הזוג לשמר חלקים שווי ערך של זהותם, סגנון חייהם והמעגל החברתי הישנים והחדשים שלהם. בדרך כלל, אחד מהם עושה מעבר הדרגתי כדי להתאים לתרבותו של השני, ובכך מגדיל את ההומוגניות ומצמצם ככל האפשר את הקונפליקט. לעתים קרובות, על האישה או על בן הזוג שמגיע מקבוצה בעלת סטטוס נמוך יותר לבצע את ההתאמות הללו על מנת לפגוש את בן הזוג בעל הסטטוס הגבוה יותר בשטחו התרבותי (Refsing, 1998). תהליך זה מצריך משא ומתן רציף על נורמות ההתנהגות והגבולות שייחצו; ככל שהפער התרבותי הראשוני בין בני הזוג רחב יותר, כך התהליך כואב וממושך יותר (McFadden, 2001). לעתים תכופות מתקיימים קונפליקטים סביב תפקידים מגדריים שבתוך הבית ומחוצה לו, איזון בין קריירה ומשפחה, מידת העצמאות הכלכלית של האישה, יחסים עם המשפחה המורחבת וסוגיות של הורות (Sissons & Krishna, 1998; Tsai et al., 2002).

בהשראת הרקע שצוין, במחקר הנוכחי שהוא מן הראשונים מסוגו בארץ, נחקרו היבטים שונים של מפגש בין-תרבותי בנישואין בין יהודים-צברים לבין עולים מברית המועצות לשעבר.² המחקר מנסה לשלב בין ראיית מאקרו ומיקרו ומטרתו המרכזית היא לשפוך אור על התפקוד השוטף, היחסים עם הסביבה החברתית, התפיסות המגדריות ומקורות הקונפליקט במשפחות מסוג זה. בנוסף, ניסינו להראות כיצד השיח החברתי ההגמוני בנוגע לקבוצות הרוב והמיעוט מחלחל לזירה הפרטית ומעצב את היחסים בין בני זוג מרקעים אלה.

גישות תיאורטיות

בשל חוסר תשומת הלב המחקרית כלפי איכות הנישואין בקרב זוגות רב-תרבותיים, חידושים תיאורטיים בתחום זה מועטים אף הם. במהלך העשורים האחרונים, העבודה האמפירית באשר ליחסי הכוח במסגרת הנישואין (תחום שקרוב למדי לזה שלנו) התבססה בחלקה הגדול על 'תיאוריית המשאבים', המהווה הרחבה של תיאוריית החליפין הידועה. התיאוריה מניחה כי בן הזוג שברשותו נמצא יתרון משאבי (במונחי הון כלכלי, חברתי ותרבותי), יפעיל כוח רב יותר במסגרת הנישואין אל מול בן הזוג השני שהוא בעל המשאבים הפחותים (Kulik, 1999; Refsing, 1998; Rodman, 1985). גישה תיאורטית דומה אפיינה את המחקרים המעטים שנערכו בישראל שהאירו על הספרה הפנימית ויחסי הכוחות בקרב זוגות מעורבים מבחינה אתנית (Benjamin & Barash, 2003; Lomsky-Feder & Leibovitz, 2010). עם זאת, רוב מחקרי הזוגיות התייחסו בעיקר למשאבים קלים למדידה, כגון הכנסה, נכסים, השכלה וקטגוריה תעסוקתית (Safilios-Rothschild, 1976). המקרה שלפנינו (מהגרים מעוטי משאבים הנשואים למקומיים מבוססים יותר) מניח חוסר איזון ברור במשאבים, הן ברמה החומרית והן ברמה הסימבולית (כגון שליטה בשפה, השתייכות לתרבות הגמונית וזהות יהודית ברורה ו"כשרה", רשתות משפחתיות וחברתיות וכד'). עם זאת, היתרון לא תמיד נמצא לצדו של בן הזוג המקומי: מהגרים רבים הנם משכילים יותר או בעלי ניידות חברתית מהירה, ומפגינים תחכום תרבותי גבוה יותר (בקיאות באמנות ובספרות). במילים אחרות, בקרב זוגות מעורבים רבים, בן זוג אחד מדורג גבוה יותר במישור של משאבים חומריים, בעוד האחר מביא עמו יותר הון סימבולי או תרבותי.

גישה תיאורטית נוספת בניתוח זה הנה 'האקולטורציה הסלקטיבית' (selective acculturation), שלעיתים קרובות נמצאת בשימוש בחקר דורות עוקבים של מהגרים. בספרם החשוב **Immigrant America** פורטס ורומבו (Portes & Rumbaut, 1996) מגדירים אקולטורציה כהתבוללות תרבותית או כתהליך הסתגלות התחלתי למידת השפה והנורמות היומיומיות של החברה המקומית. אקולטורציה סלקטיבית מצביעה על שמירה תרבותית וקשרים הדוקים עם הקהילה האתנית, בד בבד עם המעבר התרבותי, אשר לעתים עשויה לבלום את קצב שילובם החברתי של מהגרים. נישואין לבן זוג מקומי עשויים לזרז אקולטורציה, אולם האופן והמידה של שינוי זה אינם תמיד רצוניים ופתוחים למשא ומתן. כפי שיוצג בהמשך, בני זוג מהגרים (בייחוד הנשים) לעתים קרובות חווים סחף בלתי נמנע אל עבר התרבות המקומית והיפרדות הדרגתית מ"ביתם" התרבותי, אשר אליהם לא התכוונו מראש. כאן שתי התיאוריות (של המשאבים ושל האקולטורציה) יכולות להיפגש ולהבליט שונות מגדרית במשאבים ובכוח בהקשר של הגירה.

הפסיפס הישראלי: נישואין רב-תרבותיים ודפוסים משפחתיים

נישואין בין-עדתיים נחשבו מאז ומתמיד לסימן של הצלחה של אידיאולוגיית "כור ההיתוך" הישראלי (Goldscheider, 2006). מאז כינונה של מדינת ישראל, אחוז הנישואין בין אשכנזים, שמקורם במרכז ובמזרח אירופה, ספרדים הבאים מדרום אירופה (ספרד, פורטוגל, יוון, תורכיה ומדינות הבלקן) ומזרחיים מצפון אפריקה והמזרח התיכון, עלה בהדרגה מ-9% בתחילת שנות החמישים של המאה העשרים ל-25% בסוף שנות השמונים, אולם נותר יציב ואף ירד מאז בראשית העשור של שנות האלפיים.³ החוקרים חלוקים בדעותיהם לגבי משמעותה של מגמה זו בחברה הישראלית. יש הרואים ריבוי זוגות בעלי רקע שונה בתוך הקשתות האשכנזית והמזרחית, אך ללא עלייה מוחשית בזוגיות בין אשכנזים ומזרחיים (Shakhar, 1998; Stier & Shavit, 2007). לעומתם, אחרים הדגישו את העלייה הניכרת בנטייה להקים זוגות בין-עדתיים – בחלוקה גולמית בין שתי קבוצות המוצא העיקריות – אם כי תוך האטה במגמה בראשית העשור הראשון של המאה העשרים ואחת. הסיבה נעוצה, כנראה, בהיווצרות מאגר גדול של עולים מברית המועצות לשעבר, המאפשר ביתר קלות נישואין תוך-קבוצתיים (DellaPergola, 2007). בכל מקרה נראה, כי בחברה הישראלית יש כוח עודף לשייכות המעמדית על השייכות לפי מוצא גיאוגרפי בכל הנוגע להקמת משפחה (Schmelz et al., 1991; Okun, 2007).

נישואין בין יהודים למוסלמים הם נדירים ביותר ובעייתיים מאוד לאור הקונפליקט המתמשך. הצברים, ילידי ישראל, אשר היו בני הזוג המבוקשים ביותר לנישואין בעשורים הראשונים של המדינה, איבדו בהדרגה מכוח משיכתם עבור רבים מן היהודים שנולדו בחוץ לארץ. בישראל, כמו במקומות אחרים, נישואין בין-אתניים לא מעידים על היעלמותן של קהילות אתניות, אלא דווקא על הגדרתן מחדש ואף על התחזקותן דרך הופעתן של קטגוריות כלל-אתניות (pan-ethnicity). שלושה מתוך ארבעה ישראלים (רבים מהם שייכים לדור ראשון של מהגרים) מתחתנים בתוך המטרייה האתנית הרחבה שלהם, כלומר אשכנזים (כגון יהודים ממוצא רוסי, פולני או ארגנטינאי) לעומת מזרחיים (כגון אלה ממרוקו, תימן או עיראק). יהודים ספרדים נמצאים במיקום ביניים על סקלת היוקרה הישראלית של אתניות ונישואין (Goldscheider,)

2006). עם זאת, מספרים הולכים וגדלים של זוגות מעורבים (בייחוד אלה החוצים את החלוקה לאשכנזים ומזרחיים) וילדיהם, המהווים כ-30% מתוך הצעירים ילידי ישראל, מסייעים בצמצום פערים חברתיים ותרבותיים מתמשכים, בהשכלה ובגישה אל מקורות הכוח, שבין המגזרים האתניים השונים (Okun, 2007; Stier & Shavit, 2007). בקרב זוגות מעורבים נוצר גם תמהיל היברידי, אפקטיבי, בין שני סוגי הון תרבותי, המאפשר טווח רחב יותר של התנהגויות חברתיות (שגיב, 2008). בישראל, בדור השלישי ומעלה, מושג המוצא הוא כה מעורב ומורכב עד כי במקרים רבים אי אפשר לזהות אותו בוודאות והוא מאבד משמעות. עם זאת, מול האופציות המרובות הקיימות בשושלת הייחוסים האישית, יתכן כי רבים יבחרו להזדהות עם מוצא זה או אחר בהתאם למעמדם החברתי – תופעה ידועה היטב בארצות הברית (Waters, 1990).

הדפוסים המשפחתיים בישראל מציגים שונות רבה, אשר תלויה בהשתייכות דתית ואתנית, במעמד חברתי ובמורשת תרבותית של קבוצות המהגרים השונות. עם זאת, מאפייני חיתוך הרוחב של המשפחות הישראליות כוללים נישואין כמעט אוניברסליים, שיעורי גירושין נמוכים יחסים (אם כי הולכים וגדלים), ודומיננטיות של משפחה גרעינית נורמטיבית (Katz & Lavee, 2005). שיעורי הפריון הישראלים הנם הגבוהים ביותר בקרב המדינות המפותחות: הממוצע הלאומי מתקרב לשלושה ילדים לאישה, אם כי הוא מסוה בתוכו שונות גדולה בין יהודים וערבים, ומתוך היהודים, בין החילוניים (2.2 ילדים בפועל ו-2.7 ילדים רצויים) ושומרי המצוות (4 עד 7 בפועל, ו-5 עד 8-9 רצויים, תלוי במידת הדתיות) (Anson & Meir, 2007; Remennick, 2008; DellaPergola, 2011). בקרב עולים מברית המועצות לשעבר, הפריון נמוך יותר, אולם ניכרת בו עלייה במשך הזמן לעומת דפוס המשפחה טרם ההגירה. מבחינה תרבותית ומוסדית כאחד, החברה הישראלית תומכת מאוד בילודה ומוכוונת ילדים (child-centric); קשרים בין-דוריים חזקים נשמרים לאורך כל מעגל החיים, והמשפחות המורחבות יוצרות רשתות תמיכה צפופות (Katz, 2002; Katz & Lavee, 2005). ישראלים צעירים חילוניים מעדיפים יחסים מגדריים שוויוניים ומקבלים השכלה ותעסוקה של נשים כנורמה; גברים צעירים מעורבים יותר ויותר בהריון, בלידה ובגידול ילדים (גונט 2007; Benjamin, 1997).

התרבות המשפחתית בקרב דוברי רוסית היא שונה למדי. משפחותיהם קטנות יותר (עם ילד אחד או שניים) לעתים קרובות חולקות המשפחות מגורים עם הורה או הורים של אחד מבני הזוג (בדרך כלל בשל אילוף כלכלי) או גרים בקרבתם ומקיימים קשר שוטף. אף שהסולידריות הבין-דורית בקרבם גבוהה, למגורים המשותפים ישנן השלכות שליליות רבות, ובייחוד העדר פרטיות עבור הצעירים והמבוגרים כאחד. בד בבד, המשפחות הצעירות זוכות לסיוע ניכר מהוריהם בשמירה על ילדים ובמטלות הבית (Lowenstein & Katz, 2005). זוגות אלה נוטים יותר לקונפליקט ולהתפרקות עקב לחצי ההגירה, ולריבוי של אמהות חד-הוריות כתוצאה מגירושין. תפקידים מגדריים נוטים לכיוון המסורתי, למרות תעסוקתן המלאה של נשים, השווה לזו של גברים: נשים צפויות לנהל את חיי הבית והילדים וכן לעזור להורים המזדקנים כתפקידן הראשי ולדחוק את הקריירה למקום שני (Remennick, 1999; אליאס 2002). סגנון ההורות במשפחות יהודיות-רוסיות מתבסס על סמכות המבוגרים והצבת גבולות ברורים לילדים, תוך סימון מטרות התפתחותיות ולימודיות ועידוד ההישגיות (Mirsky, 2001).

היחסים בין החברה היהודית הוותיקה לבין המיעוט הרוסי אינם פשוטים וחד משמעיים. מצד אחד, הרוסים מהווים חלק גדול מהציבור היהודי (בעיקר בצד האשכנזי והחילוני שלו), שהוא חשוב מבחינה כלכלית ופוליטית. מאידך, בישראל, כמו בחברות הגירה אחרות, מצבו של מהגר הוא נחות יחסית עקב ירידה במעמדו התעסוקתי (ביחס למדינות המוצא וכן ביחס לוותיקים בעלי השכלה דומה), שליטה חלשה בעברית, הכנסה נמוכה, בעיות דיור וחסכים חברתיים אחרים (לשם, 2009). ואף-על-פי-כן, עולים רוסים רבים מחזיקים בעמדת עליונות השכלתית ותרבותית ביחס לצברים, במיוחד ביחס למזרחיים, אותם הם פוגשים במקומות העבודה ובמקומות מגוריהם (Fialkova & Yelenevskaya, 2007; Remennick, 2007). המפגש הבין-תרבותי בין עולים לילידי הארץ נפוץ במיוחד בקרב הדור הצעיר, בלימודים, בשירות הצבאי ובזירות בילוי שונות. עבור חלק מהעולים הצעירים, מערכת יחסים ונישואין לבן זוג צבר עשויים לייצג דרך נוחה לשילוב חברתי ואף למוביליות כלפי מעלה בחברה החדשה. על מנת לבסס את הקשרו של המחקר הנוכחי, ניתן מעט רקע אודות העולים הצעירים ויחסיהם עם בני גילם הישראלים.

עולים צעירים מברית המועצות בישראל

הצעירים שהתבגרו בזמן הרפורמות הפוסט-סובייטיות של תחילת שנות התשעים היו עדים לשינוי דרמטי בערכים החברתיים של דורות קודמים, כולל בתחום של יחסי המשפחה והמגדר. חשיפה לחומר מיני בוטה בתקשורת ופולחן הצרכנות (כולל הגוף והיופי הנשי), ערעור של נורמות ופרקטיקות שוויוניות כלפי נשים בשוק העבודה מלווה בשחזור של אידיאלים בורגניים של גבר מפרנס ואישה ביתית – כל המגמות הללו גרמו לבלבול ערפי אצל בני הדור הצעיר והעצימו את הקונפליקט שלהם עם הוריהם (Markowitz, 1997; Remennick, 1999, 2003). בנוסף, בשנים הראשונות להגירתם, חוו צעירים אלה (המכונים גם "דור וחצי" להגירה) התבגרות חברתית-מינית ואת הצורך להסתגל שוב לסביבה נורמטיבית חדשה של נוער ישראלי, דברים שהציבו בפניהם אתגר רציני (Eisikovits, 2000; Mirsky et al., 2002). חשוב לציין שעבור רוב בני הנוער, ההחלטה לעלות הייתה של ההורים ולא שלהם, והם הותירו מאחור בתי ספר וחברים, אותם לא רצו לעזוב. האתוס הציוני של הגירה לישראל כ"שיבה הביתה" (Lomsky-Feder & Rapoport, 2001) אולי הוסיף למשמעות הרוחנית של המעבר הזה (לפחות לגבי הצעירים בעלי הזהות היהודית החזקה יותר), אך לא בהכרח הקל על הקשיים בשילוב החברתי ובמוביליות כלפי מעלה.

קליטתם של בני נוער מברית המועצות במערכת החינוך נכשלה במידה רבה (לאור העובדה שפחות ממחציתם מקבלים תעודת בגרות) בעקבות חוסר משאבים חינוכיים ומתח חברתי בין עולים לצברים, בנוסף לקשיים כלכליים אותם חוו המשפחות (Niznik, 2003). חלק ניכר מהם מצא את עצמו בפריפריה החברתית והגיאוגרפית דלת המשאבים – דבר שפגע באותה מידה בהורים ובנוער ומנע מהם להתגבר על החיסרון ההתחלתי. כך, למרות המסורת המשפחתית של לימודים גבוהים והשאיפה למצוינות של דור ההורים (Lerner et al., 2007), רצף של מכשולים מנע מחלק ניכר מבני הדור הצעיר להגיע להישגים אישיים גבוהים. כתוצאה מכוחות הריבוד, צעירים בעלי רקע רוסי נמצאים כיום בכל הפסים של הקשת החברתית – הן ביחידות

העלית הקרביות בצה"ל, בלימודים לתארים מתקדמים ובחברות היי-טק מובילות, והן בקרב מובטלים ואסירים בבתי הכלא.

הקשר בין עולים לבין בני גילם ילידי הארץ

למרות מסורת עשירה של חקר הגירה ושילוב חברתי בארץ, לא גילו החוקרים עניין רב בדפוסים של קשרים רומנטיים ונישואין בין עולים חדשים לצברים.⁴ סקר אחד שנערך בקרב צעירים מברית המועצות הראה כי מספר כפול של נשים לעומת גברים דיווחו על מעורבות רומנטית עם בן זוג ישראלי (43% לעומת 21%), אולם בני שני המינים תיארו, לעתים קרובות, את היחסים הללו כלא יציבים וקצרים (Remennick, 2003). מגמה תלוית מגדר זו זכתה לאישוש במחקר המשך ממוקד יותר שנערך בקרב סטודנטים צברים ועולים (Remennick, 2005a). המחברת הסבירה מעורבות גדולה יותר של נשים מהגרות בקשרים רומנטיים חוצי-תרבות על ידי שאיפתן למצוא בן זוג מקומי שישמש להן כ"כרטיס כניסה" לזרם המרכזי של החברה. הגברים הישראלים, בתורם, נמשכו לנשים הרוסיות משום שלעתים קרובות ייחסו להן תכונות נשיות "אידיאליות" (כגון, העדפת הבית על פני קריירה, טוב לב ופייסנות, מראה חיצוני מטופח וכו'), מה שהופך אותן כביכול לבנות זוג טובות יותר ונוחות לעומת הנשים הצבריות האסרטיביות והקשוחות. ייתכן גם כי ההזדמנות "להציל" את העולה חסרת האונים ממצבה הלא יציב הגבירה את הערכתם העצמית של הגברים הצברים או העניקה חיזוק לגבריותם ה"אבירית". מצד שני, גברים מהגרים לעתים נדירות העזו לגשת אל הנשים הצבריות, מאחר וגבריותם נפגעה מראש על ידי העברית הלקויה שבפיהם, לבושם ה"לא מגניב", ארנקם הדל, דיורם העלוב, העדר רכב פרטי, ו"פגמים" אחרים הקשורים להיותם מהגרים. כך, האחרות של הנשים המהגרות, היטיבה עמן, פעמים רבות, בזירה הרומנטית, בעוד שאצל גברים מהגרים האחרות לרוב הייתה לנטל (Remennick, 2005a).

למרות שמערכות היחסים בין צברים לעולים הן סבוכות למדי, חלק מהזוגות הללו מתחננים בסופו של דבר, ומספקים מקרה מרתק לחקירת זוגיות רב-תרבותית.⁵ נכון להיום, מצאנו מחקר אתנוגרפי יחיד שבחן את הזוגיות בין צברים ממוצא מזרחי ועולים מברית המועצות, והוא התמקד בפן האתנו-מעמדי של היחסים המשפחתיים מסוג זה (בציר האשכנזי-מזרחי), במיוחד בתחום ההורות וחינוך הילדים (Lomsky-Feder & Leibovitz, 2010). במחקר זה המחברות מציגות ניתוח מרתק של יחסי הכוח המורכבים שנוצרו בין בני זוג מקומיים ומהגרים, בהשתתפות הוריהם בעלי ההשכלה והמשאבים השונים, ומראות כיצד השיחים והסטריאוטיפים החברתיים לגבי מזרחיות ורוסיות מעצבים את היחסים בין בני המשפחה.

המחקר הנוכחי נבנה סביב סוגיות דומות אך מזווית ראייה אחרת: שאלנו שאלות לגבי הפן התרבותי באינטראקציה הזוגית תוך משא ומתן מתמיד בין הנטיות הרוסיות והישראליות. ביקשנו לבדוק האם שמירה על התרבות הרוסית והעברה של שפה ותרבות לילדים היא אפשרית בכלל במסגרת זוגיות עם פרטנר צבר. לאור שאלה זו, התמקדנו יותר בניחות הצד של המהגרים הרוסים ותהליך הישראליות שהם עוברים במהלך החיים המשותפים עם בני הזוג הילידים והחשיפה למשפחותיהם. ניסינו למצוא קווים גנריים (generic features) בתפיסות משפחתיות ומגדריות של בני הזוג שנובעות מחברותם הישראלית או הרוסית, לאו דווקא במתחמים האתניים הצרים יותר, תוך הערכה מלאה של חשיבותם בהקשר הישראלי. ובכן, המחקר הנוכחי ביקש להאיר את הדינמיקה הפנימית בקרב זוגות נשואים בין-תרבותיים: ילידי ישראל ועולי ברית

המועצות מדור וחצי שעלו אחרי שנת 1990. מחקר זה עסק בשלוש סוגיות עיקריות: (1) תהליכי ההסתגלות וההתמודדות עם ההבדלים התרבותיים בחיי היומיום; (2) יחסי הגומלין בין הישראליות לבין המשכיות התרבות הרוסית בהקשר של חיי הנישואין; ו-(3) השוואה של תמורות הנישואין המעורבים לגבי נשים עולות וגברים עולים.

אוכלוסיית המחקר ושיטת המחקר

המחקר הנוכחי כלל 18 זוגות נשואים, אשר גויסו בשיטת "כדור השלג" בערים במרכז הארץ במהלך השנים 2006-2007. מובן כי אל מול מאות אלפי זוגות שמקורם מברית המועצות לשעבר, המחקר הנוכחי הינו בעל אופי של גישוש. ב-12 מכלל הזוגות, הנשים היו מהגרות וב-6 היו אלה הבעלים. על אף מאמצינו הרבים, עלה קושי ניכר בגיוס מספר זהה של נשים ובעלים מהגרים, בשל העדר האיזון המגדרי בדפוס הנישואין שתואר למעלה. גילן הממוצע של הנשים היה $4.6/-+29$, ושל הבעלים $4.1/-+33$. ל-15 זוגות היו 1-3 ילדים (בגילאי 6 חודשים עד 11 שנים), ול-3 זוגות לא היו ילדים. משך הנישואין נע בין 2 ל-12 שנים, עם ממוצע של $2.3/-+5.2$. מתוך 18 בני הזוג העולים, 6 היו סטודנטים, ל-5 הייתה תעודת בגרות, ול-7 תואר ראשון. המספרים בקרב בני הזוג הצברים היו 5, 7, ו-6, בהתאמה. אצל 12 מן הזוגות רמת ההשכלה של בני הזוג זהה, ואצל 6 זוגות רמת ההשכלה שונה (ברוב המקרים הנשים היו משכילות יותר). כל הגברים שלא היו סטודנטים בהיקף לימודים מלא - עבדו, כמו גם כל הנשים למעט 4 שנשארו בבית עם ילדים קטנים. המקצועות בהם עסקו הנשים כללו עיצוב גרפי, תכנות, שיווק, עבודה סוציאלית, מקצועות פארא-רפואיים והוראה; הגברים עבדו בעיקר בענף המחשבים וההיי-טק, 2 היו עורכי דין וחלק היו בעלי עסקים קטנים או שלקחו חלק בעסק משפחתי. כל הזוגות תיארו את הכנסתם המשפחתית כקרובה לממוצע הארצי או מעט מעליה. 15 מבני הזוג העולים הגיעו לישראל לפני 8 שנים או יותר, ו-3 מהם היו בארץ פחות מ-5 שנים. מנתוני רקע אלה עולה פרופיל של קבוצת מחקר סלקטיבית כלפי מעלה לעומת הפרופיל הכללי של כל העולים מברית המועצות לשעבר, לרבות מהרפובליקה הרוסית.

כל הזוגות תיארו את עצמם כחילוניים או כמסורתיים מתונים, לכן לא התקיים בראיונות דיון על הבדלים בהקפדה דתית. לא שאלנו ישירות את העולים לגבי יהדותם, אך מסיפוריהם היה ברור שלפחות שליש מהם אינם יהודים "כשרים" על פי ההלכה (בעיקר ילדים לאב יהודי ואם רוסיה), דהיינו רשומים במשרד הפנים הישראלי כחסרי מעמד בסעיף הדת והלאום. מצב זה גרם לקשיים במיסוד הקשר ולפעמים ערער את מעמדם של העולים בקרב המחנות הוותיקים. מבחינה מעמדית, כל הזוגות והוריהם של הישראלים השתייכו לשכבות הביניים מבחינה השכלתית ותעסוקתית. גם הוריהם של בני הזוג הרוסים השתייכו למעמד הביניים בברית המועצות, אך רק כמחציתם הצליחו לשמר אותו גם בארץ (היתר ירדו באופן משמעותי בסולם התעסוקתי).

ההרכב האתני של הזוגות נוטה לכיוון האשכנזי בשני הצדדים (הצברים והעולים). 5 מבין הבעלים הצברים של 12 הנשים המהגרות (למעלה משליש) היו ממוצא מזרחי (2 עירקים, תימני, ו-2 מעורבים) אך לכולם היו הורים משכילים למדי ואמהות עובדות. כך שלא נמצאו פערים עדתיים ו/או השכלתיים רחבים לגבי רוב הזוגות, וההבדלים העיקריים היו בסטטוס מקומי אל מול מהגר/אחר תרבותי (cultural other), כמו גם במשאבים אישיים ומשפחתיים של בני הזוג. למשל, רוב הדירות בהן גרו המשפחות הצעירות נרכשו או נשכרו בסיוע ההורים של בן הזוג הצבר

שסייעו בהיבט הכלכלי גם במישורים נוספים (קניית רכב, מימון לימודים ועוד). רוב ההורים של בני הזוג המהגרים לא יכלו לתמוך מבחינה כלכלית בילדיהם, אך הביעו מוכנות לעזור בכל מישור אחר (טיפול בילדים, תיקונים בבית וכו'). לרוב הצברים היו מספר אחים ומשפחות מורכבות גדולות, בזמן שרק למחצית מן העולים היו אחים (חלקם לא בארץ) ומעט קרובים פרט להורים וסבים (שחלקם נשארו בברית המועצות).

16 זוגות רואיינו תחילה ביחד ולאחר מכן לחוד; שני זוגות סירבו לריאיון משותף והסכימו לראיונות נפרדים בלבד. אסטרטגיה זו סייעה לנו לצפות בדינמיקה הבין-אישית בריאיון המשותף וגם לאסוף מידע מלא יותר אודות נושאים רגישים אשר בני הזוג נמנעו מלדון בהם אחד בנוכחותו של השני. כל הראיונות התבצעו בבתיהם של המשתתפים; משך הזמן הכללי אצל כל אחת מן המשפחות נע בין שעתיים לחמש שעות, ולעתים היה צורך במספר ביקורים. שתי החוקרות הן ממוצא רוסי ושולטות בעברית וברוסית. הראיונות הוקלטו ולאחר מכן תומללו במלואם. כל המשתתפים למעט שני עולים חדשים בחרו להתראיין בעברית, למרות שבני הזוג המהגרים לעתים קרובות מהלו את דבריהם במעט רוסית. כל זוג מילא בתחילה שאלון קצר אודות מאפיינים אישיים וההיסטוריה שלהם כזוג נשוי.

הן הראיונות המשותפים והן הנפרדים התבססו על שאלות דומות שנשאלו בסדר חופשי, ולרוב נפתחו בשאלות כלליות ופתוחות (למשל: כיצד אתם מבלים בזמן הפנאי?) ולאחר מכן ביקשו פרטים והבהרות. הראיונות התמקדו בנושאים מחיי היומיום שעלולים לעורר מחלוקות, כגון זהות עצמית, שימוש בשפה, פנאי וצריכה תרבותית, יחסים עם משפחה וחברים, חלוקת עבודות הבית והורות. תמלולי הראיונות נסרקו על ידי שתי החוקרות בנפרד ולאחר מכן ביחד, בעזרת רשימות של קטגוריות אנליטיות היררכיות שעודכנו מדי פעם לאור ממצאים שעלו בשדה ובניתוח (Crabtree & Miller, 1999). האינטגרציה הסופית של החומר נערכה באמצעות הצבת התמות והפירושים שנאספו בכל תת-נושא של הראיונות; במקרים של מחלוקת בפירושים התייעצנו עם קורא שלישי שאינו מעורב. בסעיף הבא מדווחים הממצאים העיקריים, המומחשים על ידי ציטוטים אופייניים. למען האנונימיות, בני הזוג מוצגים באמצעות מספרם הזוגי ומגדרם, למשל H12 (בעל) ו-W12 (אישה), מה שמאפשר לקורא לזהות את הדוברים כזוג. היותו של המרואיין מהגר או צבר בדרך כלל ברורה מתוכן הציטוט. פרטים אישיים רלוונטיים הוספו על פי הצורך.

ממצאים נבחרים

בהמשך מוצגים הנושאים העיקריים אשר הועלו באופן יזום בעקבות שאלות המחקר שלנו ו/או הופיעו בספונטניות במהלך הראיונות. הסיכומים התמטיים משקפים תפיסות ורפלקסיות של המשתתפים על השונות התרבותית, על ישראליות ורוסיות והשפעות הדדיות במהלך חיי הזוגיות. יחדיו הם שופכים אור על ההתאמה היומיומית לפערים התרבותיים, האקולטורציה של בני הזוג העולים, ותפקיד המגדר לעומת המשאבים האישיים בעיצוב של יחסי הכוחות ותוצאות הנישואין (למשל, סגנונות הורות ויחסים עם המשפחה המורחבת). חשוב להדגיש שהנרטיב הזה מהווה דימויים ומצבים שבני הזוג גייסו על מנת לייצג את עולמם כלפי גורם חיצוני (החוקרות) שלא בהכרח משקפים את המציאות היומיומית במלואה (ולחוקרות אין אפשרות לצפות בה). כפי שניתן יהיה לראות בהמשך, המשתתפים פונים רבות לסטריאוטיפים הנפוצים בשיח הישראלי לגבי צברים ועולים רוסים ככלי להסבר השונות ביניהם, וזה כנראה בלתי נמנע במפגש בין-

תרבותי מכל סוג. למרות הפער הידוע בין נרטיב למציאות, הממצאים מראים כיצד בני זוג מפרשים את חווייתם המשותפת. לרוב, הוספנו מעט פרשנות משלנו בתור חוקרות – כי רצינו בעיקר להשמיע את קולם הבלתי אמצעי של הנחקרים תוך הימנעות מפרשנות יתר (over-interpretation) שלדעתנו מאפיינת מחקרים איכותניים רבים. יש לציין שמוקד הדיווח הוא בעיקר על בני הזוג העולים העוברים את רוב השינויים וההתאמות במהלך המפגש הבין-תרבותי.

ההתחלה: משיכה, קשר רומנטי, נישואין

אקולטורציה מתחילה מחשיפה חברתית של המהגרים אל המקומיים, במקרה שלנו, אל בני גילם הצברים דוברי העברית (Eisikovits, 2000). רוב הזוגות דיווחו כי נסיבות היכרותם לא היו יוצאות דופן: כשליש מתוכם נפגשו במהלך לימודיהם או במקום עבודתם, שליש שירתו בצבא באותן יחידות, והשאר נפגשו באמצעות חברים משותפים או באתרי היכרויות וציטים באינטרנט. בתיאור גורמי המשיכה ההדדית חזרו והזכירו הנחקרים כמה נושאים העולים בקנה אחד עם מספר מחקרים שנערכו בארצות הברית אודות זוגות רב-תרבותיים (Datzman & Gardner, 2002; Sprecher & Regan, 2000). חלקם, בעיקר הגברים, הדגישו את חוסר הרלוונטיות של המוצא וההבדלים התרבותיים בבחירת פרטנר אינטימי; המוטיב הבלעדי שלהם היה לדבריהם חיפוש אחר אהבה והבנה, ללא התחשבות במאפיינים דמוגרפיים, מה שמהווה ביטוי לאוריינטציה אוניברסלית וליברלית שלהם. במילותיו של H6, צבר ממוצא מעורב:

תמיד ידעתי שאהובתי ואשתי לעתיד יכולה להיות כל אחת, אתיופית, אמריקאית או רוסיה. אני חיפשתי רק אהבה, יופי והתכונות האנושיות שלה.

תמה נוספת שחזרה על עצמה ומהדהדת עם ממצאים של קון (Kohn, 2008) ורומנו (Romano, 2001) הייתה המשיכה לאחר, הנתפס כאקזוטי, ארוטי, מפתה ובעל תכונות שחסרות בקרב בני הזוג בקבוצת הפנים:

אני חושב שבהתחלה מה שהניע אותי זאת הסקרנות, רק רציתי להיות עם בחורה ששונה מהחברות שלי לשעבר. זה גם המראה, השפה וההתנהגות – בשבילי היזר המסתורי תמיד היה משהו ממגנט (H13, בעל השכלה תיכונית, בעל עסק).

אני פגשתי מספיק בחורים רוסים בישראל והם התחילו לשעמם אותי. להיות עם בחור ישראלי היה אתגר ותמיד היה מחדש; כל יום למדתי משהו חדש על החיים במדינה הזאת, על התבגרות בתל-אביב, על השירות הצבאי וכו' (W13, 10 שנים בארץ).

הציטוט הבא חושף מוטיב נפוץ אחר של חיפוש אחר בן זוג ישראלי כמדריך לחברה החדשה, שגם יקל את ההתאמה התרבותית וגם יסייע בעניינים פרקטיים (לימוד עברית, דיור, תמיכה כלכלית). נימה פרגמטית זו נשמעה לעתים תכופות יותר בקרב הנשים העולות:

דרך זה שהתחנתני עם סמי הפכתי לישראלית פחות או יותר תוך שנה, ואם הייתי מתחנתת עם ולדימיר [שם רוסי טיפוס] הייתי נשארת רוסייה לכל החיים (W7, 6 שנים בארץ, בת לאם חד-הורית).

מספר מרואיינים עולים (נשים וגברים כאחד) הזכירו את העדר החיבה שחשו כלפי העולים מברית המועצות שהקיפו אותם בישראל – לעתים קרובות אנשים מקבוצות אתניות, מקומות ותת-

תרבויות רחוקות מאוד מאלה שלהם. מכיוון שלא הרגישו בבית בקרב חבריהם למדינת המוצא, הגברים והנשים הללו מצאו מקלט ברשת החברתית הישראלית, שהובילה אותם לפגוש ולהינשא לבן זוג מקומי. אחרים לא אהבו מאפיינים רבים של התרבות היומיומית בה גדלו, בייחוד השליטה המופרזת של ההורים והסבים בילדים, הגולשת לתוך גיל ההתבגרות ושנות הבגרות הראשונות:

אני אף פעם לא הרגשתי בבית במשפחה הרוסית-יהודית שבה גדלתי: ההרגלים היומיומיים, כמו יותר מדי חטטנות, והיחסים בין המבוגרים לילדים תמיד נראו לי מוזרים. וכשבאתי לישראל, קפצתי על ההזדמנות כדי לעזוב את העולם המוכר הזה ולנסות משהו חדש (W9), עלתה לבד בתוכנית נעל"ה והוריה הצטרפו מאוחר יותר).

כך, לחלק מן המהגרים הצעירים, עזיבת הקן וחציית הגבול לצד הישראלי-צברי, שמשו כדרך של התמרדות נגד העולם של הוריהם והבניית זהות חדשה – ההזדמנות הטבעית בהקשר של הגירה. רוב הזוגות התחתנו בתחילת או אמצע שנות העשרים שלהם, יחסית מוקדם על פי הסטנדרטים הישראליים, בייחוד עבור גברים. בדרך כלל, היה זה בן הזוג הרוסי, גבר או אישה, שניסה לקדם את מערכת היחסים לכיוון של נישואין, בעוד שהישראלי לרוב ניסה לדחות את הקמת המשפחה עד לסיום לימודיו, התבססות במקום העבודה או סוג אחר של מוכנות. הדבר משקף מסורת של נישואין מוקדמים יותר בקרב הסובייטים לשעבר, ובמזרח אירופה בכלל, בהשוואה לרוב מדינות המערב (Hajnal, 1965), וגינוי של מערכות יחסים ממושכות שמובילות ל"שום מקום" (Maddock et al., 1994). סוגיה נוספת למחלוקת פוטנציאלית בין בני הזוג לעתיד הייתה סוג טקס החתונה: מסורתי עם רב (אורתודוקסי, רפורמי); מסיבה גדולה ויקרה כפי שמקובל במשפחות ישראליות; חגיגה חילונית וצנועה יותר בחוג קטן של משפחה וחברים, או אולי רישום אזרחי לחלוטין המצריך נסיעה לחוץ לארץ (במיוחד אם יהדות/ה של בן/בת הזוג הרוסי מוטלת בספק ותגרום לעגמת נפש מיותרת ברבנות). רוב הזוגות נאלצו לעמוד בפני לחצי משפחותיהם, כאשר כל אחת מושכת אל עבר נורמות וציפיות משלה, אולם לבסוף הגיעו לפשרה וקיימו חתונה ישראלית טיפוסית, אך מצומצמת יותר.

כרבע מבני הזוג התחתנו בחוץ לארץ (אך עשו מסיבה בארץ) ושני זוגות התחתנו בטקס אלטרנטיבי עם רב רפורמי. מספר מרואיינים עולים ציינו שההכנות לחתונה, הטקס הדתי והמסיבה היוו עבורם טקס מעבר במובן האנתרופולוגי (rite of passage) לחברה הישראלית, דרך החופה, ההיכרות עם הרב ושירותי הרבנות, החשיפה לאוכל ולמוזיקה בחתונה וכו'. לפעמים מעבר זה היה לא נעים ואף טראומתי, במיוחד בשל הצורך בבדיקת יהדותם על ידי סמכויות דתיות, מה שגרם לעולים להרגיש כאזרחים לא שווים או לפחות חשודים:

ברבנות הרגשתי את הזרות שלי כאן בצורה חדה ביותר [...] אחרי חצי שנה של סחבת ברבנות ודרישות הולכות וגוברות להוכחת יהדות הייתי מוכנה לוותר ולנסוע לקפריסין. אך חגי [בן-זוגה] לא הסכים [...] הוא תמך בי ובאמי [שהייתה חייבת להוכיח את יהדותה] לאורך כל הדרך. ברגע מסוים החלטנו ללכת על הפרינציפ ולנצח את הממסד הדתי. בסוף אכן ניצחנו – ומאז אני יהודיה ישראלית גאה וכשרה [צוחקת] (W11, בת לאם יהודיה ואב רוסי).

סיפור זה מדגים את תפקידם של נישואין רשמיים-דתיים כמסלול אפשרי המוביל לקבלת חברתית ושינוי בתפיסה העצמית בקרב נשים עולות. לו היה בן זוגה של W11 רוסי כמוה, הם היו נישאים בקפריסין כדי למנוע את המאבק המיותר.

תקשורת משפחתית ושימוש בשפה: ניצחון הפרגמטיות

מאחר ורוב בני הזוג העולים שהו מספר שנים בישראל בטרם נישאו, ומאז חיו עם בן זוג דובר עברית, העברית שבפיהם הייתה שוטפת למדי ושמשה למעשה כשפת התקשורת היחידה בבית. העולים דיברו ברוסית עם משפחות המוצא שלהם ולעתים עם חבריהם הרוסים, אולם בחברה מעורבת הם נצמדו לעברית במטרה להימנע מהדרתם מן השיחה של בן הזוג הישראלי וקרוביו. העולים הנחקרים ביטאו עמדות מגוונות ביחס לשפת האם, החל מאדישות (במעט מן המקרים) ועד לרצון מובהק לשמר את השפה הרוסית ולהנחילה לילדיהם (ברוב המקרים). אך המציאות הייתה שונה מההצהרות והכוונות. כתוצאה מחייהם בסביבה עברית, רוב המרואיינים המהגרים גילו סימנים של שחיקת שפת אמם ולעתים קרובות חשו לא בנוח באשר לרוסית הפגומה שבפיהם:

עכשיו אני אפילו לא מנסה לשמור על הרוסית שלי, כי אני יודע שכבר הפסדתי במערכה. אני משתמש בה עם ההורים שלי, ובעיקר עם סבא וסבתא שלא יודעים מילה בעברית, שאז אין לי ברירה. אבל אני מוצא את עצמי נתקע ומחפש מילים ברוסית ששכחתי. זה לא נעים, אבל זה לא קריטי מבחינתי. גם העבודה שלי וגם החיים האישיים שלי הם בעברית, אז אין מה לעשות (H15),
עלה בגיל 10 ולא גר עם הוריו אחרי הגיוס לצה"ל).

מרואיין זה לא תופס את אובדן שפת אמו כבעיה רצינית, מאחר וזהותו הנוכחית כבר ישראלית, ולעברו הרוסי יש מעט מקום בעולמו האישי. הוא מהווה דוגמה למהגר שמרצונו עזב את תרבות המקור והצטרף לתרבות ההגמונית – הן בספירה הציבורית והן בפרטית.

מרואיינים אחרים דיברו על רצונם להישאר דו-לשוניים והדגישו את חשיבותה ההולכת וגוברת של הרוסית בתחום הכלכלי והתעסוקתי (כלומר ביקוש גבוה לעובדים דוברי עברית ורוסית). כמו כן הם ציינו את מאמציהם לשמר את השפה הרוסית בתור נכס אישי וכן להשאיר את הרוסית שלהם נקייה מבלי לשזור בה ביטויים בעברית, על מנת לשמר אותה בצורה בה היו רוצים להעביר אותה לילדיהם.

אני מתעקשת לדבר רוסית נקייה עם הבן שלי, קוראת לו ספרי ילדים ברוסית, כדי שיוכל לגדול דו-שפתי, ולא לערבב בין שפות בצורה שאנחנו המבוגרים עושים (W14).

ראוי לציין, כי כל בני הזוג הישראלים הדגישו את סקרנותם בנוגע לשפה הרוסית ולמורשת התרבותית הקשורה אליה, אולם אף לא אחד מהם הפעיל מאמץ עקבי על מנת ללמוד אותה. רובם תפסו משימה זו כקשה מדי ולא באמת מצדיקה את השקעת הזמן הנדרשת, בהינתן בקיאות בני זוגם בעברית:

טוב, בכל זאת אנחנו חיים בישראל, ורוסית זה שפת מיעוט פה. הייתי שמח להתעורר בוקר אחד ולדעת רוסית, זה היה מקל על הרבה דברים עם המשפחה של אשתי. אבל אם חושבים כמה מאמץ הייתי צריך להקדיש כדי ללמוד אותה טוב [...] אני לא בטוח שזה שווה את הזמן שלי. אני מעדיף להרוויח קצת יותר כסף עבור המשפחה שלי (H9), עובד ולומד לתואר שני).

מספר צברים ציינו כי הם קלטו כמה מילים וביטויים ברוסית, רק מהקשבה לבני זוגם מדברים עם חבריהם והוריהם, והשתמשו בהם פה ושם, לרוב בצורה של התבדחות. עם זאת, רבים הזכירו חוסר נוחות הנובע מהעדר יכולתם להשתתף בשיחה ברוסית:

כשהחברה הכי טובה של אשתי באה לבקר והן מתחילות לקשקש ברוסית ולצחוק, אני לא יכול שלא להרגיש שאולי הן צוחקות עלי. אז אני מביא את המשפט היחיד ברוסית שאני יודע [יא נה פונימאיו – אני לא מבין] כדי לרמוז להן שאני גם רוצה להיות חלק מהשיחה. אבל זה לא תמיד עובד (H17).

כנראה שאני צריכה לעשות מאמץ וללמוד רוסית, לקחת קורס או לפחות לקנות איזה סי.די. אבל איכשהו אני כל הזמן דוחה את המעשה ההרואי הזה. כולם אומרים שרוסית זאת שפה מאוד קשה ללמידה (W18).

מעבר לשפה עצמה, המשתתפים התקשו לעתים קרובות לפענח את הקודים התרבותיים אחד של השני, בפרט בנושאים של ביטוי ודיון ברגשות, ניהול כעסים ופתרון בעיות. באופן כללי, התרבות הרוסית-סובייטית, בתוכה עוצבו המהגרים והוריהם, היא מאופקת הרבה יותר ומגושמת בביטוי רגשי: יותר מקובל לשתוק ולשמור רגשות שליליים בפנים מאשר לבטא אותם באופן ישיר. תלונות או בקשות נהוג להביע בצורה עקיפה או ברמזים מנומסים – סגנון שישראלים רבים לא מבינים ותופסים כחוסר כנות (Gershenson, 2003). הפסיכולוגיה הפופולרית והשיח התרפויטי, אשר חדרו לרוב תחומי החיים בישראל (כמו גם ברוב החברות המערביות), היו זרים לסגנון החיים הסובייטי, ולסובייטים לשעבר לעתים קרובות חסרה השפה על מנת לעבד את רגשותיהם ולבטאם (Etkind, 1996). אמנם, דוברי רוסית, כולל המרואיינים במחקר זה, כבר נחשפו לשיח התרפויטי הישראלי של ביטוי רגשות (לאור ניסיון של יועצים ומטפלים למיניהם בתנועות נוער, בתי ספר וכו' להקנות להם את השפה הרגשית המקובלת כאן ישראלים הזכירו בריאיון הפרטני את ההתנגדות השקטה בה נתקלו לעתים קרובות כאשר ניסו לחשוף את רגשותיהם ולקבל תגובה כנה מבני זוגם הרוסים:

נראה לי שזה קטע תרבותי אצל הרוסים להחזיק את הרגשות שלהם בפנים, במיוחד את השליליים, ולהימנע מלדבר עליהם בצורה גלויה. לי הרבה פעמים יש תחושה שנינה [אשתו] רותחת מבפנים בגלל משהו שאני אמרתי או עשיתי, אבל זה לא פשוט לגרום לה לדבר על זה. בגלל שאני אדם מאוד פתוח, זה מתסכל אותי שאני לא יכול להבין מה היא מרגישה. ניסיתי להעלות את הנושא הזה עם נינה, אבל היא כל הזמן אומרת שאני מדמיין דברים (H5), נשוי 6 שנים).

בתורם, כמה מרואיינים רוסים (גברים ונשים כאחד) הודו כי אינם אוהבים את הדיבור הרגשי המאפיין את סגנון הביטוי הישראלי, אשר מייצג בעיניהם חוסר שליטה עצמית, נורוטיות, או פשוט חוסר נימוס:

הפלה של הבעיות שלך על אלה שאתה אוהב (W8).

בעוד שחלק מהם תפסו את ה'אילמות' הרגשית שלהם כחסרון שיש להתגבר עליו, אחרים בזו לנטייה לדיונים אינסופיים ברגשות, פגמים אישיים ומערכות יחסים, שלדעתם:

הרבה פעמים הופכת את הדברים לעוד יותר עכורים במקום לטהר אותם (H7).

אי לכך, מידת החשיפה הרגשית ההדדית היא אחד הפריטים הקבועים בתפריט הסוגיות שיש לעבוד עליהן בזוגיות, ולעתים נגרמת בשל כך אי נעימות בחיי היומיום. בניגוד לבקיאיות בעברית, אימוץ של סגנון ישראלי בתקשורת בין-אישית הוכיח את עצמו כקשה יותר והתגלה כפרצה ברורה בתהליך האקולטורציה של בני הזוג הרוסים.

זהות ועמדות ביחס להבדלים תרבותיים

נראה כי דילמת הזהות חריפה יותר בקרב בני הזוג העולים, הנקרעים בין העצמי הקודם לנוכחי, ומנסים להתאים את עצמם אל בן הזוג שמייצג את התרבות ההגמונית. מאחר וקשרו את חייהם עם יליד ישראל מבחירתם, רוב המרואיינים שאפו לראות את עצמם כישראלים יותר מאשר רוסים, והדגישו את קרבתם אל התרבות הישראלית היומיומית.

אני אולי 60-70% ישראלית, בזכות זה שאני חיה פה, מדברת עברית ונשואה לישראלית. והילדים

שלי יהיו 100% ישראלים, וזה לטובה (W5, 10 שנים בארץ, בת לאם אוקראינית).

בו בזמן, מעטים רצו לנתק לגמרי את חיבורם אל תרבות וקהילת המקור, ורובם פירשו את הרוסיות שלהם כנכס. רבים דיברו על היותם עשירים כפליים במונחי ההון התרבותי שברשותם, השואב משתי שפות ומסורות תרבותיות. למרות שזהותם של בני הזוג העולים היא זו שעברה את השינוי הגדול ביותר, בני הזוג הצברים ציינו אף הם שחיים עם בן זוג המגיע מתרבות אחרת גרמו להם להעריך מחדש ערכים שקודם לכן נתפסו על ידם כמובנים מאליהם, ולשנות חלק מעמדותיהם והרגליהם על-מנת להסתגל אל השוני. לדוגמה, H9 (עורך דין, בן להורים מבוססים) הרהר במהלך ריאיון משותף:

אני יודע שהשתנתי לטובה במהלך השנים האלה. ההשקפות שלי לגבי אנשים ששונים ממני – לא רק רוסים, גם אתיופים, ערבים, אנשים עם מוגבלויות, מה שלא יהיה – הפכו להיות יותר פתוחות וסובלניות, ובכלל אני הפכתי להיות אדם יותר טוב ויותר אינטליגנטי בזכות אשתי הרוסייה החכמה [צוחק ומחבק אותה].

יותר ממצחית מבני הזוג הישראלים ביטאו רעיונות דומים, כלומר תחושה של צמיחה אישית והרחבת אופקים בעקבות חשיפה יומיומית לתרבות אחרת - תכונה חשובה ביותר בחברה הישראלית הכוללת גוונים אנושיים רבים. הסובלנות כלפי האחר עזרה גם לרסן את המתחים העולים מדי פעם במצבים הבוחנים את הזהות היהודית של העולים – התנהלות בחגים וטקסים, יחס לשבת ולכשרות בבית, וכו'. עצם העובדה שרוב העולים גדלו בבתים חילוניים ו/או עם הורה אחד שאינו יהודי, מטיל צל של ספק לגבי השתייכותם לקולקטיב הישראלי-יהודי ולמשפחות של בני-זוגם – כולם יהודים 'כשרים'. סוגיה זו לא בלטה במיוחד בסיפורי הזוגיות שאספנו; כמה בעלים צברים הזכירו בפירוש ששאלת יהדותן של נשותיהם אינה מעסיקה אותם עקב היותם אנשים חילוניים וליברליים. אך במספר הערות של הנשים העולות עצמן זיהינו צליל של אי נוחות מסוימת, במיוחד במגע עם המחוננים ביותר מסורתיים שלהן. היהדות 'הפגומה' אכן מפחיתה מן הערך הכולל של המשאבים האישיים של העולים ומחלישה את עמדתם במשא ומתן סביב נושאים של אורח חיים, חינוך ילדים וכו', ואילו היהדות 'התקינה' של הצברים מהווה משאב חשוב, לרוב סמוי, ביחסי הכוחות הזוגיים. תובנה זו משותפת למחקרנו ולמחקר של לומסקי-פדר וליבוביץ (Lomsky-Feder & Leibovitz, 2010) על נשים רוסיות הנשואות לגברים מזרחיים.

לעתים קרובות, שני הצדדים תפסו את ההבדלים ביניהם כאתגר יומיומי, אולם גם כמנוע השומר על עניין וסקרנות הדדיים, והופך את החיים לצבעוניים ומלאי תגליות קטנות. לדברי H6, אדריכל שעובד בבית ומטפל בילדיו:

עם דינה אף פעם לא משעמם ותמיד יש משהו שמפתיע אותי במה שהיא אומרת ועושה, באיך שהיא תופסת דברים שלי יכולים להיראות אחרת [...] אני מקווה שייקח לנו הרבה שנים ללמוד אחד על השני, ואני חושב שזה מרתק. הרבה זוגות שאני מכיר כל כך צפויים מראש אחד עבור השני, שהם פשוט מאבדים עניין ומנהלים שגרה יומיומית בלי לחשוב ולהרגיש הרבה.

אשתו (W6), עובדת היי-טק, 13 שנה בארץ) מסכימה:

אני גם מאמינה שיש ערך מוסף לשוני שלנו ולעובדה שאנחנו אולי אף פעם לא נבין אחד את השני לגמרי – פשוט כי החיים שלנו היו כל כך שונים לפני שנפגשנו. אבל זה שהיתעלומה נמשכת גורם לך לרצות לגשר על הפער, להתקרב [...].

בד בבד, רוב הזוגות הרהרו באשר לפער הפסיכולוגי שהם חוו בשל ההתבססות על שתי מערכות שונות של התייחסויות תרבותיות, הן באשר לתרבות גבוהה והן לתרבות פופולרית:

בואו נודה בזה, אנחנו גדלנו על ספרים, שירים וסרטים שונים, והייתה לנו ילדות שונה מאוד. כשהיא מנסה להסביר לי איזו בדיחה או משחק מילים ברוסית, נדיר שאני קולט את העוקץ ומבין מה מצחיק. דברים כאלה קשה לתרגם. אז עם הזמן אנחנו הפכנו כמה פערים כאלה לבדיחות פרטיות שלנו שעוזרות לנו להרגיש חיבור (H12).

חלק ניכר מן הצעירים הרוסים קראו ספרים רבים, ונפגעו כשגילו כי בני זוגם הישראלים לא הכירו דמויות ספרותיות שמהוות עבורם סמלים תרבותיים מוכרים. על פי תפיסתם של יהודים רוסים מחוגים משכילים, היכרות עם ספרות רוסית ועולמית קלסית שנלמדה בבתי הספר, עונדה לסרטים ומצוטטת בצורות שונות בשיח האמנותי (פושקין, טולסטוי, ציכוב ודוסטויבסקי הן דמויות מרכזיות בו) מהווה נכס חיוני לכל אדם תרבותי. חוסר בקיאות בסיסית או אפילו חוסר עניין בנושא נתפס כסימן מובהק לאינטליגנציה מוגבלת ואף בורות. בדור הצעיר של דוברי הרוסית הבקיאות הספרותית והאמנותית אכן נחותה מזו של הוריהם והם צורכים בעיקר תרבות פופולרית. בהתאמה, יורדת חשיבותו של קריטריון זה בהערכת אנשים כשווים ומעניינים, אך עדיין לבקיאות זו יש ערך סמלי מסוים, כפי שעולה מחלק מהראיונות. זוגות אחדים סיפרו על עימותים ואף על החלטה להיפרד כתוצאה מכך שבן הזוג הרוסי לא יכול היה לשאת את בורותו של הישראלי. חלק מהנשים הרוסיות הדגישו שמראש לא ציפו לבקיאות תרבותית רבה אצל בני הזוג, מתוך הבנה שהם גדלו בסביבה נורמטיבית אחרת והן הדגישו את יתרונותיהם האחרים, החשובים יותר בחיי היומיום (אמינות, דאגה למשפחה, אמביציה להצליח וכו'). נציין שפערים אלה בנאורות תרבותית בדרך כלל לא הטרידו את בני הזוג שגדלו בישראל (כלומר חוסר ההיכרות של בן הזוג הרוסי עם ש"י עגנון ועמוס עוז לא הפריע להם כלל). לרוב, כשחיבתם ההדדית הייתה חזקה מספיק, הושגה פשרה באמצעות מילוי פערים בידע התרבותי, למשל על ידי קריאת תרגומים לעברית של דוסטויבסקי ובולגקוב, המלווה בדיונים (כפי שקרה אצל הזוג המוזכר באפיגרף למאמר זה). מספר בני זוג רוסים אמרו שגם הם ניצלו הזדמנות זו לשם היכרות מקרוב עם הספרות העברית המודרנית ועם סמלי המפתח בתרבות העברית.

באופן כללי, הבדלים תרבותיים נתפסו כדחף לשינוי חיובי הן על ידי בני הזוג הישראלים והן על ידי המהגרים. עם זאת, בראיונות הנפרדים (בניגוד למשותפים) חלק מהמראיינים הביעו דאגה ביחס לאי הבנות תכופות שהובילו לפגיעה ברגשות, שבהינתן ההימנעות משיח רגשי של בני הזוג הרוסים שצוינה לעיל, לעתים התגלגלו ככדור שלג ונותרו ללא פתרון. המהגרים, בתורם, לעתים קרובות חשו מיואשים נוכח חוסר הסבלנות של בני זוגם, תגובותיהם המוגזמות או היותם ישירים ואימפולסיביים יתר על המידה. הזוגות שנהגו להבהיר באופן מיידי כל מחלוקת או בלבול, בלי לתת להם להסלים, לרוב הסתדרו טוב יותר והיו מרוצים יותר במערכות היחסים שלהם מאשר אלה שנמנעו מ"עבודה" רגשית שגרתית שכזו.

תפקידים מגדריים ומטלות הבית: השאיפה לשוויוניות

הדינמיקה של התפקידים והציפיות הנוגעות לחיי הנישואין במדגם זה עוצבה על ידי שילוב מורכב של זהויות מגדר וחווית ההגירה, כמו גם סגנון החיים המשפחתי השוויוני בקרב מעמד הביניים הישראלי (Benjamin, 1997) בניגוד למסורת הסובייטית בה האישה עובדת במשרה מלאה וכן אחראית על רוב מטלות הבית (אליאס 2002; Ashwin & Lytkina, 2004). על אף הדימוי הנפוץ של הנשים הרוסיות כמקדישות את זמנן קודם כל לטיפוח עצמי ולספֶרה הפרטית (בהתאם לפנטזיה הגברית המסורתית [Remennick, 2005a]), רוב הנשים במדגם הנוכחי היו שאפתניות וחרוצות, למעשה אף יותר מבעליהן הצברים. חלק מ-12 הנשים הרוסיות עדיין למדו לתואר ראשון או שני; אחרות החלו קריירה כעורכות דין, מנהלות חשבונות, מדעניות, מורות וכו'. ארבע נשים בלבד הפסיקו את עבודתן או לימודיהן ונשארו בבית לטפל בילדיהן הקטנים, אולם כולן תכננו לחזור לעבודה בהקדם האפשרי. מתוך שש הנשים הישראליות שבעליהן רוסים, ארבע לא עבדו או הועסקו במשרות חלקיות, ורק מחציתן אמרו כי הקריירה חשובה להן מאוד. בקרב הזוגות בהם האישה נמצאת בבית, חלוקת עבודות הבית הייתה מסורתית למדי, אולם הם בדרך כלל ראו מצב זה כזמני. רוב המשתתפים במחקר שאפו לאידיאלים ופרקטיקות מגדריות שוויוניות; הן הבעלים והן הנשים חיפשו אחר איזון סביר בין עבודתם לבין חיי הבית שלהם, ותמכו זה בזו בשני התחומים. עבור רוב הזוגות העובדים, הכנסותיהם של שני בני הזוג היו דומות למדי; רק בשלושה מקרים הנשים הרוויחו הרבה פחות מבעליהן.

כפי שנפוץ בקרב זוגות צעירים ישראלים רבים, רוב האבות הצברים היו מעורבים מאוד בגידול הילדים ובילו עם ילדיהם ככל שהתאפשר להם. הנשים העולות לעתים קרובות הדגישו זאת כרווח גדול בבחירתן הזוגית, כפי שהודגם על ידי W7 (סטודנטית ואם לשני ילדים):

גברים ישראלים שאני מכירה הם אבות נהדרים, הם לוקחים אחריות מלאה על הילדים ביחד עם האמהות. זה פחות נפוץ במשפחות רוסיות – לראות אבא צעיר לוקח את הילדים שלו לטיול או לרופא לבד, או מחליף להם חיתולים [...] הרבה גברים ישראלים לוקחים את ההורות ברצינות ולא מתייחסים לזה בתור עניין נשי; גברים רוסים צריכים ללמוד מהם.

לצד זאת, כפי שניתן לשפוט מהמדגם הקטן שלנו, גברים רוסים רבים אכן למדו לשים בצד את סטריאוטיפ התפקיד הגברי והתייחסו לאבהות ברצינות רבה:

שנינו הורים עובדים ושנינו סטודנטים במשרה חלקית, אז אני לא מבין למה החלק שלי במטלות שקשורות לילד צריך להיות יותר קטן מאשר של אשתי. בהתחלה הייתי מאד מגושם עם התינוק,

אבל די מהר למדתי לרחוץ ולהאכיל אותו, ככה שעכשיו אני עושה את זה כל הזמן (H14, 8 שנים בארץ).

גברים צעירים אלה למדו במהרה לענות על ציפיות הסביבה החברתית החדשה השונה מזו של הוריהם – שמגדירה גבריות מוצלחת גם דרך הורות פעילה. ניתן לומר שבמישור זה הזוגות פנו יותר לדגם של 'הישראלי המתקדם' ולא למודל הרוסי הטיפוסי של אישה בשתי חזיתות וגבר בשוליים, זאת לטובת שני בני הזוג וילדיהם (Ashwin & Lytkina, 2004).

המשפחות במחקר זה הזכירו מאוד זוגות ישראלים צעירים אחרים במגזר החילוני, אשר חותרים למימוש אידיאלים של תמיכה הדדית ושיתוף במטלות של חיי היומיום. ההבדל המוחשי היחיד היה בזמינות גבוהה יותר של סבים וסבתות רוסיים לסייע בטיפול בילדים והם שמחו להתייצב בכל עת שהתבקשו. אורח החיים הרוסי-יהודי כולל מעורבות גדולה של סבים וסבתות, אשר לעתים קרובות גם גרים באותו בית או בסמיכות, בטיפול בילדים קטנים, ובהמשך גם ביקוח על הכנת שיעורי הבית של הילדים וחינוכם המוסרי (Maddock et al., 1994).

הוריהם של בני הזוג העולים לא התגוררו עם המרואיינים, אך רובם גרו באותה עיר או שכונה וראו את נכדיהם בתדירות גבוהה יותר מאשר סבים וסבתות ישראלים. בשל שליטתם החלשה בעברית, מעטים מהם יכלו לסייע בלימודים, אולם הם אספו את הילדים מגנים ומבתי ספר, האכילו אותם וליוו אותם לפעילויות שונות. רבים אף ניסו ללמד את נכדיהם דוברי העברית מעט קרוא וכתוב ברוסית, לרוב בהצלחה מוגבלת, אולם ניכר כי רוב הילדים יכלו להבין ולדבר רוסית בסיסית הודות למגע בין-דורי זה.

גידול ילדים וחינוכם: הגישה הישראלית מובילה

גידול הילדים הוא אחד הנושאים המרכזיים שבעטיים נוצרים חילוקי דעות במשפחות בין-תרבותיות (Breger & Hill, 1998; Visson, 2001), דבר שהיה נכון גם במדגם הקטן במחקר זה. סגנון ההורות הישראלי משקף את מיקומם המרכזי של הילדים במשפחה וחוסר המרחק החברתי בינם לבין המבוגרים; רוב ההורים מעודדים 'רוח חופשית' בצאצאיהם ולא מגבילים אותם בהשגת הדחפים והמשאלות שלהם (Katz, 2002; Katz & Lavee, 2005). בעוד שפעמים רבות הדבר מוביל ליצירתיות, תחרותיות וביטוי עצמי, לגישה זו יש גם חסרון: העדר כבוד להיררכיה חברתית קיימת ולזכויות של אחרים, כמו גם הימנעות ממאמץ ומעבודה קשה בלימודים (Eisikovitz, 2000). לעומת זאת, עקרונות החינוך הרוסי-סובייטיים, מבוססים על הצבת מטרות וגבולות ברורים, כבוד לגיל ולמרחק חברתי, משמעת סבירה והשקעה בלימודים ובקריירה עתידית. מהגרים סובייטיים רבים (מבוגרים ומתבגרים כאחד) מתייחסים לצעירים שנולדו בישראל כפרועים, חוצפנים, אנוכיים ונהנתנים (Mirsky et al., 2002; Niznik, 2003).

מרואיינים במחקר הנוכחי הזכירו ויכוחים חוזרים ונשנים עם בני זוגם אודות ערכים עקרוניים שיש להנחיל לילדים והדרכים המעשיות להכוונת השכלתם והתפתחותם המוסרית. הורים רוסיים (בייחוד האמהות) ניסו ללמד את ילדיהם נימוס, כבוד למבוגרים (כגון, לא לענות בחוצפה), איפוק בביטוי כעס ומחאה, הימנעות מעימותים אלימים עם בני גילם, ולהניע אותם ללמידה, הן בבית הספר והן מחוצה לו (למשל, קריאת ספרים). הורים שנולדו בישראל לעתים קרובות פירשו סגנון זה של יחסי הורים-ילדים כטוטאליטרי, מיושן, ונובע מאילוצים של אפליה וצנזורה עצמית של היהודים בגלות. כך התבטא אחד הבעלים:

אני חושב שלחופץ על הילדים שיסיימו מהצלחת ויגידו תודה כל עשר דקות יכול לעשות יותר נזק מתועלת. בשבילי יותר חשוב לעודד אותם לעצמאות, לביטוי חופשי של הדעות שלהם, גם כשהילד צריך להתנגד למבוגר [...] כניעה מובילה לנפש חלשה ולטראומות סמויות (H4, יליד ישראל).

נושאים טיפוסיים לוויכוחים היו אוכל (האם לאלץ את הילד לאכול ללא תלות בתיאבון או טעם באוכל); החסרת ימים בבית ספר והכנת שיעורי בית; משך הזמן שמבלים בצפייה בטלוויזיה או במשחקי מחשב/גלישה באינטרנט; שינה אצל חברים; דמי כיס ושימוש בהם; יחסים עם סבים, סבתות וקרובי משפחה אחרים; היקף וסוג הפעילויות בשעות אחר הצהריים; בחירת חברים. כאשר הילדים עדיין היו קטנים, השפעתו הלשונית והתרבותית של הצד הרוסי (כולל הסבים והסבתות שהיו לעתים קרובות השמרטפים העיקריים) הייתה לרוב גדולה יותר, אולם לאחר שהחלו ללמוד בבית ספר סיגלו רוב הילדים דפוסי התנהגות דומים לבני גילם הישראלים.

חילוקי דעות מסוימים התמקדו גם בשימוש בשפה הרוסית: בעוד שכמחצית מההורים דוברי העברית התנגדו לבלבול תינוקות ופעוטות על ידי שפה מדוברת נוספת, חציים הנוותר האמין כי ילדים יכולים בקלות לרכוש שתי שפות ללא כל נזק להתפתחותם ועודד את בני זוגם הרוסים לדבר עם ילדיהם בשפת אמם:

אני לא מבין איך אפשר להזיק לילדים בזה שנותנים להם שפה שנייה יפה מגיל אפס. רוסית זאת שפה חשובה ושימושית באופן כללי, ובמיוחד פה בישראל, שכל כך הרבה אנשים מדברים וקוראים אותה. אין לי צל של ספק שהבת שלנו תדבר עברית שוטפת, אבל חבל אם זאת תהיה השפה היחידה שהיא יודעת [...] (H9, חוקר במשטרה, נשוי לעולה חדשה יחסית).

יחד עם זאת, על אף ההצהרות שהוזכרו לעיל ומאמצים מסורים מצד ההורים, הסבים והסבתות העולים להנחיל לפחות מעט רוסית מדוברת לילדים שנולדו בישראל, פרויקט דו-לשוני זה הצליח רק לעתים רחוקות מאוד. רוב ההורים הודו כי שליטת ילדיהם ברוסית הייתה נמוכה בהרבה מזו שקיוו להשיג, לרוב בשל מוטיבציה נמוכה של הילדים ורתיעתם לדבר רוסית בנוכחות משפחותיהם וחבריהם הישראלים. מתוך חמשת הזוגות להם ילדים מעל גיל שבע, רק אחד אמר כי בתם יכולה לקרוא ולכתוב ברוסית, בעוד שידיעת קרוא וכתוב של כל הילדים בעברית הייתה טובה לגילם. רוב המרואיינים הסבירו זאת בהשפעתה הדומיננטית של מערכת החינוך הישראלית, שמגלה סובלנות נמוכה לשפות מיעוטים, ורצון הילדים שלא להיות מתווגים כאחרים על ידי בני גילם ומוריהם. למרות ריבוי הפעילויות החינוכיות ברוסית לילדים עולים בשעות אחר הצהריים, אשר זמינות כמעט בכל רשות מקומית בישראל (חוגי דרמה, אמנויות ומוזיקה, קבוצות ללימוד שפות וכו'), רק שלושה מתוך 26 ילדים להורים המעורבים במחקר זה השתתפו אי פעם בפעילויות מסוג זה. רוב הילדים, שגדלו מגיל צעיר כדוברי עברית בלבד, לא רצו להצטרף לקבוצות 'רוסיות' מכל סוג, התייחסו אליהן כנחותות והרגישו לא בנוח בשל הרוסית הדלה שבפיהם. כך, הדילמה החינוכית של הורים אלה, אשר רבים מהם האמינו בגישה דו-לשונית, לרוב נפתרה בהתאם לתסריטים הישראלים-עבריים הדומיננטיים.

יחסים עם המשפחה המורחבת: ארוחות שישי חובה

רוב הזוגות דיווחו כי בתחילת נישואיהם המשפחות המורחבות משני הצדדים חשו בקושי מסוים לקבל את החתן או הכלה הזרים. לבסוף הגיעו הצדדים לפשרה – הקרובים המהגרים נאלצו להודות כי נישואין לבן זוג ישראלי התגלו כמועילים במובנים רבים, בעוד שהישראלים העריכו

את חתנם או כלתם הרוסים בזכות יתרונם ההשכלתי, שאיפתם להצלחה והורותם הטובה. התקשורת הייתה קלה יותר עם המשפחות הישראליות, מאחר וכל העולים דיברו עברית, מה שסייע בשבירת המחסום ובפיתוח קשרים עם המחנותנים. מאחר ואף הורה ישראלי לא דיבר רוסית, ללא שפה משותפת הם הרגישו נבוכים במהלך ביקורי המשפחה הרוסית. רוב המחנותנים משני הצדדים נפגשו רק בחתונה ובחגיגות הקשורות לילדים, אולם מספר זוגות ציינו כי ההורים הישראלים סייעו למחותניהם המהגרים במציאת עבודה ומגורים, בנושאים משפטיים ובעניינים מעשיים אחרים בעלי משמעות קריטית לעולים חדשים.

בדרך כלל, הזוגות וילדיהם בילו זמן רב יותר בחברת המשפחות המורחבות של בן הזוג הישראלי מאשר עם אלה מהצד הרוסי, במידה רבה בשל מסורת מבוססת של מפגשים משפחתיים בסופי השבוע ובחגים יהודיים, הנשמרת על ידי רוב הישראלים המקומיים:

פעם הייתי חושבת שזה קצת יותר מדי, ללכת לארוחה משפחתית כמעט כל יום שישי בערב, אבל ראיתי שזה מאוד חשוב לבעלי להישאר בקשר עם ההורים והאחים, אז ויתרתי ופשוט צייתתי. ללא ספק הייתי מעדיפה לדלג על כמה ימי שישי כדי לראות את ההורים שלי, לצאת עם החברים הרוסים שלי או פשוט לנוח בבית – אבל אני יודעת שהוא ייפגע. מנהגים משפחתיים חזקים פה כמו ברזל (W6).

בני הזוג הרוסים לרוב ביקרו אצל הוריהם לבד או עם הילד, אולם לא כמשפחה ולא במהלך חגים חשובים:

הייתי מתגנבת החוצה כדי לראות את אמא שלי כמה פעמים בשבוע, ואנחנו מדברות בטלפון כל יום; אני גם יכולה להשאיר את הילדים אצלה כשיש צורך - אבל אנחנו לא הולכים לדירה הקטנה שלה ביחד, אין שם אפילו מספיק מקום בשביל כולנו [...] (W12).

ההורים שלי לפעמים מגיעים לראות אותי ואת הילדים כשאבי [הבעל] לא בבית, כי הם לא כל כך יודעים איך להתייחס אחד לשני, כי אין להם שפה משותפת [...] (W7).

קולות אלה של הנשים הרוסיות מדגימים את המרחק התרבותי בין הוריהן המהגרים לבין מחותניהן הישראלים הוותיקים, ואת ההשלמה ו/או הויתור של נשים אלה למען שלום בית על חשבון יחסיהן עם הוריהן ועם התרבות בה גדלו.

נשים רוסיות רבות ציינו בראיונותיהן הנפרדים כי לעתים קרובות הרגישו כמו 'עוף מוזר' במהלך המפגשים המשפחתיים הקולניים וההמוניים, ולא בהכרח אהבו את האוכל, הבדיחות וההערות שנזרקו לכיוונן. תחושה זו בלטה במיוחד בדבריהן של נשים בעלות חזות סלאבית יותר (חלקן לא יהודיות על פי ההלכה) שספגו מדי פעם רמזים וביקורת סמויה (או שכך נדמה להן). כך סיפרה W8 (סטודנטית, נשואה שנתיים לגבר ממוצא תימני, יזם עסקי):

באירועים משפחתיים וארוחות אצל חמותי אני מנסה למשוך כמה שפחות תשומת לב, יושבת לי בשקט ולא יוזמת יותר מדי שיחות. לא נעים לי מן השאלות שאני שומעת מכול מיני קרובים של בעלי ומשותפים שלו בעסק – מאיפה באתי, במה עוסקים הוריי, ומה אני מבשלת לשבת [...] יש כאלה ששואלים בגלוי האם אני יהודיה ואם לא למה לא עברתי גיור [...] אני יודעת שהם לא מתכוונים לפגוע בי אך עדיין אני מרגישה כילדה קטנה במבחן בבית-ספר [...] בעלי לא כל כך שם לב לזה ולא תופס עד כמה זה מציק לי ולא בא לי לערב אותו בקטע הזה.

כך, הנושא של זרות ויהדות מעוררת בא שוב לידי ביטוי ומעמיד את העולים, ובמיוחד את העולות, בעמדה של התגוננות.

למרות חוויות שליליות מסוג זה, נשים רוסיות העדיפו לנסות ולהסתגל לסביבה המשפחתית של בעליהן ולא לגרום להם 'לסבול' בחגיגות משפחתיות רוסיות, בהתחשב בכך שהשפה הרוסית והאוכל והשתייה הרוסיים זרים למדי עבורם. עם זאת, הורים רוסים פחות מציקים לחתנים הצברים שלהם עם שאלות חודרניות - הן מטעמי אי נוחות כללית מול תרבות זרה והן כתוצאה ממחסום לשוני:

ניסיתי לקחת את ליאור לימי ההולדת של ההורים שלי ולחגיגות הסילבסטר, אבל זאת הייתה חוויה קשה לשני הצדדים. קרובי המשפחה המבוגרים שלי הרגישו לא בנוח לידו, כי הם התביישו בגלל העברית העילגת שלהם, הדירה השכורה העלובה, הריחות המשומש, וכל השאר [...] הם ניסו להציע לו דליקטסים מחנות רוסית וגם וודקה טובה - האוכל האהוב עליהם - אבל הוא לא הצליח לסיים אפילו חצי מהצלחת [...] והוא גם לא שתיין גדול. אחרי כמה מסיבות אומללות כאלה אני החלטתי לא לערבב את שתי המשפחות ואת שני העולמות (W15).

כך, עקב מחסום השפה בין בני הזוג הישראליים למחותניהם הרוסים, כמו גם אי נוחות מסוימת של האחרונים באשר למצבם הלא מבוסס כמהגרים, הבילויים המשפחתיים היו לעתים קרובות מוטים לצד הישראלי של הרשת המשפחתית. מאחר שבצד הרוסי היו בעיקר נשים, הן אף הרגישו כי היה זה חלק מתפקידן המגדרי להתאים את עצמן לצורך של בעליהן לשמור על קשריהם המשפחתיים, מבלי לבקש לבלות זמן זהה עם משפחותיהן. בקרב זוגות עם בעל מהגר, מעורבותם של שני הצדדים נראתה שוויונית יותר, בזכות מאמציהן הכנים של נשותיהם המקומיות לפתח קשרים חיוביים עם המחותנים הרוסים, כשהן מקבלות את הבדלי סגנון החיים, המטבח והשפה - מאמץ אשר בעלים ילידי ישראל לעתים רחוקות היו נכונים לו בנסיבות דומות:

ידעתי שכשהתחתנתי עם אולג, התחתנתי גם עם כל המשפחה הרוסית שלו. אז הייתי מוכנה להסתגל למעגל המשפחתי שלהם, ועכשיו אני אפילו נהנית מזה - הכל, כולל האוכל והבדיחות אחרי ששותים. חתונה זה עסקת חבילה - אין מה לעשות (W11, ילידת ישראל).

חברים וקשרים חברתיים

תסריט האקולטורציה הסלקטיבית לא מימש את הבטחתו עבור מהגרים רבים גם במונחי שימור רשתות חברתיות ישנות:

אם היו אומרים לי שכמעט כל החברים שלי יהיו צברים, לא הייתי מאמינה, כי תמיד חשבתי שהם זן מוזר שאין לו שום דבר במשותף איתי. אבל תראי אותי עכשיו, אחרי חמש שנים של החיים שלי עם דני - כל החברים המשותפים שלנו הם צברים [...] עם הזמן אני גם מרגישה שהתרחקתי מהחברים הרוסים שלי, וכשאנחנו נפגשים, אני הרבה פעמים משתעממת מהשיחות שלהם (W17, 10 שנים בארץ, נשואה 4 שנים).

שינוי דומה אפיין יותר ממחצית מהמרוואיינים העולים, בעלים ונשים כאחד, אשר במידה רבה נטשו או צמצמו משמעותית את מעגל חבריהם המהגרים שהיה קיים טרם הנישואין, והצטרפו לרשת החברתית של בני זוגם. חלקם הוסיפו כי הם נשארו בקשר רק עם מעט חברים רוסים, אשר להם גם כן היה בן זוג דובר עברית, מה שאפשר להם לבלות זמן יחד כזוגות. המחצית השנייה

אמרה כי הם נפרדו מן הסביבה הרוסית עוד בזמן התיכון או בצבא, מכיוון שסביבתם החברתית שם הייתה מורכבת בעיקר מצברים, והם עברו מזמן לדבר עברית כשפתם העיקרית:

אני החלטתי להתחתן עם צברית עוד בתיכון, ולא חשוב אם היא תהיה ממוצא אשכנזי או מזרחי. כל החברים שלי מאז חטיבת הביניים היו צברים, ולא יכולתי לדמיין את עצמי עם אישה דוברת רוסית ועם משפחתה (H13, 12 שנים בארץ, נשוי לצברית 5 שנים).

כך, מעבר לרשת חברתית דוברת עברית היה נפוץ בקרב נחקרינו הרוסים, והוא זה שמשלים את תהליך הישראלזציה שלהם. עבור חלקם הוא היה רצוני ומבורך, אולם לרבים אחרים אובדן הקשר עם חברים מרקע דומה הוכתב במידה רבה על ידי הנסיבות וגרם לעצב ובדידות:

נפלתי בין הכיסאות: איבדתי קשר עם רוב החברים הרוסים שלי מבית הספר ומהצבא ולא הצלחתי להשתלב בחוג החברתי של בעלי – אני מרגישה די זרה בקרבם (W17, 9 שנים בארץ).

צריכת תרבות ובידור: "החדר האינטימי שלי"

צריכת התרבות הפופולרית והמדיה של הנחקרים הציגה דפוסים אופייניים לרוב הזוגות הישראלים הצעירים, וכללה צפייה בערוצי טלוויזיה ישראלים ובין-לאומיים, הקשבה למוזיקה ישראלית ועולמית, הליכה לקולנוע, להופעות ולתיאטרון (לעתים רחוקות) כצורות בילוי עיקריות. הבידור המשותף, עם או בלי הילדים, היה תמיד בעברית או באנגלית, אולם לבני הזוג הרוסים לעתים קרובות היה ערוץ פעילויות תרבותיות נוסף, אותו הם שמרו לעצמם: קריאת ספרות ברוסית, גלישה באינטרנט הרוסי, לפעמים הקשבה לזמרים רוסים בזמן נהיגה, צפייה בערוצי הטלוויזיה הרוסית במהלך ביקורים אצל ההורים, וכו':

יש לי את העולם הפרטי הקטן שלי של תענוגות תרבותיים ולבעלי זה בכלל לא מפריע. כאילו, הוא יכול לראות משחק כדורגל שלא מעניין אותי, ואני יכולה לקרוא ספר מתח רוסי או לראות סרט ישן בערוץ הרוסי (W13, 11 שנים בארץ).

מאחר שלרוב הזוגות היו ילדים קטנים, שעות הפנאי והבילויים שלהם היו מוגבלים למדי, אולם כשבכל זאת יצאו לבלות, היה זה למקומות המקובלים בכלל החברה, כגון ברים, דיסקוטקים ומסעדות. זוגות רבים גם נהגו לצאת ולטייל בטבע בסופי שבוע – מסורת שלעתים קרובות הוצגה למשפחות הישראליות על ידי בני הזוג הרוסים. אף מרואיין עולה לא הזכיר יציאות למקומות 'רוסיים' שונים – ברים או דיסקוטקים בהם מרבים לבקר עולים מברית המועצות לשעבר – מאחר ולרוב הם הרגישו זרים במקומות הללו ולא אהבו את האווירה השוררת בהם. כמחצית מהנשים הרוסיות ספרו שהן יוצאות מדי פעם למופעים של מוזיקאים ושחקנים רוסים יחד עם הוריהן, אחיהן או חברים דוברי רוסית, ויציאות אלה יקרות להן כחוט דק שעדיין קושר אותן לתרבות הרוסית. אך ככלל, בתחום התרבות והבידור, הופיעו סימנים רבים יותר לאקולטורציה סלקטיבית מאשר ברוב התחומים האחרים: רוב בני הזוג העולים בנו ושמרו בקפידה על מרחב פרטי דובר רוסית, בו יכלו לממש את זהותם התרבותית המקורית.

כיצד גורמים לנישואין רב-תרבותיים להצליח: סיעור מוחות

בסיומו של כל ריאיון משותף התבקשו המרואיינים לתת עצות לזוגות רב-תרבותיים אחרים. התגובות לשאלה זו בדרך כלל פנו לשני כיוונים עיקריים. הראשון דיבר על הצורך בהכרה מלאה

בפערים התרבותיים הצפויים ועל מאמצים הדדיים להתגבר עליהם אצל בני זוג אשר נכנסים לאיחוד רב-תרבותי:

כל נישואין זה חתיכת עבודה שצריך לעשות יום אחרי יום, אבל במערכת יחסים בין-תרבותית יש פי שתיים עבודה. צריכים להיות מוכנים לגלות סבלנות, גמישות וותרנות יותר מאשר ההיפך, זה אם רוצים להישאר ביחד (W16, 12 שנים בארץ, נשואה בשנית 7 שנים לגבר ממוצא מעורב).

בעל מנוסה אחד הציע קורס הכנה שלם:

תוודאו שאתם לומדים את הדברים שאתם לא יודעים על התרבות של בת הזוג שלכם, תשאלו עולים אחרים, מחותנים שלכם, או כל אחד אחר שיודע. תקראו לפחות חלק מהספרים ותראו כמה סרטים שרוסים אוהבים. בת הזוג שלכם תופתע לטובה בכל פעם שתפגינו כזה ידע מבפנים לגבי עולמה הקודם והאישי (H10, נשוי לעולה חדשה יחסית).

סוג שני של עצות התייחס ללגיטימיות של שמירת תרבות המקור של היחיד והעברתה לילדים. מספר מהגרים שקעו בהרהורים נוגים בדבר אובדן חלק מזהותם כתוצאה מההתנתקות משורשיהם הרוסיים ושימוש מועט בשפת האם:

אולי ויתרתי יותר מידי בקלות על מי שהייתי כשניסיתי להתאים את עצמי לחיים של בעלי ולמעגל המשפחתי שלו [...] אולי לא הייתי מספיק עקבית כשניסיתי לדבר רוסית עם הילדים ואף פעם לא ניסיתי ללמד אותם לקרוא ולכתוב ברוסית, וגם מנעתי מההורים שלי כשהם הציעו עזרה עם זה. כתוצאה מכך לילדים שלנו יהיה חסר צד רוסי והם אפילו לא ידעו מה הם מפסידיים (W17, נשואה לבן משפחה מזרחית מבוססת).

כמה מרואיינים צברים הצטרפו אף הם לטענה זו, ואמרו כי מעולם לא התכוונו להפריד בין בני זוגם למשפחותיהם ותרבותם המקורית, וייתמכו בניסיונות לגדל את הילדים על ברכי שתי התרבויות:

אם הישראליות הזאת קרתה, זה לא בגלל שאני דחפתי לזה. להפך, תמיד הצעתי שהבן שלנו יבלה יותר זמן עם הסבתא הרוסייה שלו, שקוראת לו ספרים רוסיים, שיתחבר עם ילדים אחרים דוברי רוסית, ואפילו ילך לגן רוסי. אבל רוב היוזמות האלה נמוגו מאיזו סיבה [...] נראה לי שבגלל שלשנינו היה יותר קל לבחור רק בצד אחד של הרחוב – הצד העברי. לשמור על זהות כפולה זה תמיד יותר קשה (H13, נשוי בשנית לעולה עם שני ילדים מנישואיה הקודמים ושניים משותפים).

אם נשפוט על פי התוצאות (ולא על פי הכוונות), הטענה האחרונה של H13 נכונה לגבי רוב בני הזוג המהגרים במחקר זה. לאור תובנות אלה, נציין שרוב המרואיינים גילו הבנה רפלקסיבית עמוקה של מצבם כזוג רב-תרבותי וכן יחס בוגר ואחראי לבניית חיים משותפים. רוב הנחקרים הסכימו כי מציאותיות בנוגע לפערים התרבותיים ומוכנות לעבודה יומיומית בכדי לגשר על פערים אלה הם האמצעי העיקרי לשימור נישואין בין-תרבותיים. רוב העולים אף הציעו, כי על בני הזוג מקבוצת המיעוט להיות יותר עיקשים בשמירה על תרבותם המקורית מפני התפרקות ולהנחיל אותה לילדיהם. עם זאת, באותה נשימה, כל המרואיינים הודו בפער בין כוונותיהם לבין הלחצים בחיי היומיום, אשר לא תמיד מסייעים לרב-גוניות תרבותית. תובנות אלה שנולדו מתוך חוויות זוגיות בין-תרבותיות שהתממשו והחזיקו מעמד לאורך זמן מסייעות להבין מדוע קשרים

אינטימיים מסוג זה אינם מצליחים ונפוצים יותר⁶ ומהם הגורמים העשויים לתרום להצלחתם בפועל.

מחשבות לסיכום

במחקר הנוכחי נעשה ניסיון לחקור את הדינמיקה הפנימית של נישואין בין עולים דוברי רוסית לבין ילידי ישראל, ולסייע באופן חלקי במילוי החלל הקיים בידע אודות זוגות רב-תרבותיים בארץ ובעולם כאחד.

הממצאים מצביעים על סחף חזק אל עבר זהות תרבותית וסגנון חיים הגמוניים (המכונה כאן ישראליות), אשר נחוה על ידי בני הזוג העולים, לעתים קרובות במחיר ניתוק קשרים עם תרבות המקור. היטמעותם הלשונית והתרבותית נראתה כמבוססת על מנגנון **החלפה** (כאשר זהות חדשה דוחקת החוצה את הישנה) יותר מאשר על **שילוב** (כלומר, דו-תרבותיות – שמירה על שתי הזהויות באופן שווה). עבור משתתפים רבים מעבר זה לצד הישראלי-עברי היה רצוני (אם כי לא נטול נקיפות מצפון), מאחר והם תפסו את המיקום החברתי ההגמוני של בני זוגם הילידים כאטרקטיבי וכמועיל. בחירתם זו נראית די יוצאת דופן, לאור הנטייה הכללית של הקהילה הרוסית להתבדלות ולשימור תרבותי, כשרבים מן העולים מתייחסים לתרבות היומיום הישראלית כנחותה לעומת התרבות הרוסית/הסובייטית ממנה באו (לשם, 2009; Fialkova & Remennick, 2007; Yelenevskaya, 2007). עם זאת, תהליך הישראליזציה שעוברים בני זוג רוסים עשוי לשקף גם מגמה גוברת לאינטגרציה בחברה הישראלית בקרב עולים מברית המועצות לשעבר (ראו למשל, שומסקי, 2001; לשם, 2005).

בהקשר זה, מעניין להזכיר את הטיעון המוצג על ידי חוקרת התרבות היהודית-רוסית אולגה גרשנזון בספרה על תיאטרון "גשר" (Gershenson, 2005). היא מנתחת את הדינמיקה המורכבת ביחסי הגומלין בין הצוות האמנותי (בעיקר ממוצא רוסי) והמנהלי (בעיקר ותיקים דוברי עברית) של התיאטרון מנקודת מבט של "קולוניזציה תרבותית" דו-צדדית ששחקנים, במאים ואחרים עוברים תוך כדי חשיפה הדדית. כל צד מאמין בעליונות התרבותית שלו מול האחר: הרוסים מתוך הגאווה הידועה בתרבות הרוסית הגבוהה ומסורת התיאטרון המפוארת (אך בו זמנית עם מטען הנחיתות הטבעי של מהגרים טריים, במיוחד עקב עברית משובשת ומבטא כבד), והישראלים מתוך הסטטוס המקומי שלהם, השליטה בשפה ובמשאבים חשובים אחרים. כל צד סבור שהאחר צריך ללמוד ממנו ולשפר את עצמו בכיוון המתאים. בעולם היצירה האמנותית מוביל הדבר למתיחות ביחסים בין-אישיים וכן להיווצרות של מציאות מדומה היברידי (hybrid virtual reality) המשלבת בהצלחה בין גוונים של רוסיות וישראליות. דרך אותה עדשה ניתן אולי לראות את העולם של המשפחות הבין-תרבותיות שלנו, כשכל בן זוג מביא לתוכה משאבים חברתיים ותרבותיים משלו ומנסה 'לתרבת' את האחר. כפי שראינו, בניסיון המתמשך הזה הצד הישראלי 'מנצח' והקול הרוסי מלוהק לתפקיד המשנה (כפי שקרה גם בתיאטרון "גשר" שעבר כמעט לגמרי למשחק בעברית).

ממצאינו אלה עולים בקנה אחד עם מחקרים באירופה ובארצות הברית אודות זוגיות בין חברי רוב-מיעוט, ומראים כי בני מיעוטים בדרך כלל נוטים להשקיע מאמץ רב יותר בכדי לגשר על הפערים ולהצטרף אל תרבות הרוב המיוצגת על ידי בן זוג מהקבוצה ההגמונית (Refsing, 1998; Khatib-Chahidi et al., 1998; Tsai et al., 2002). הם אף מראים כמה קשה להתנגד לסחף

ההטמעה מצד חברת הרוב, כפי שזו מיוצגת על ידי המשפחות המורחבות והחברים של בני הזוג הצברים, גם למהגרים אשר נהנו בעבר מהון תרבותי עשיר משלהם. אם נחזור לתיאוריית המשאבים, ניתן לטעון כי הנכסים החומריים והחברתיים של בני הזוג הילידים (כולל נכס סמלי חשוב של יהדות 'תקינה') לרוב קיזזו ובמידה מסוימת הפחיתו מערכו של ההון התרבותי הייחודי שברשות בני הזוג הרוסים. יחסי כוח דומים נצפו בשני מחקרים ישראליים אודות זוגיות מעורבת מבחינה אתנית: האחד של בנימין וברש (Benjamin & Barash, 2003) הבוחן את השתקתן של נשים מזרחיות על-ידי בעליהן (אשכנזים ומזרחיים) והשני של לומסקי-פדר וליבוויץ (Lomsky- Feder & Leibovitz 2010) שמדגים משחק כוחות מורכב בין בעלים צברים מזרחיים לבין נשים עולות אשכנזיות והוריהם בתחום ההורות. ביחד, המחקרים האלה מצביעים על כך שהשיח המקרו-חברתי ההגמוני אודות יחסים קבוצתיים (אשכנזים-מזרחיים, ותיקים-עולים) אכן מחלחל לרמת המיקרו ומעצב את היחסים בתוך הספירה הפרטית. המבחן האולטימטיבי לערך המשאבים האישיים של כל צד (ולמידת הכוח במערכת הנישואין בקרב זוגות אלה) היה העברתם לילדים, אשר הסוציאליזציה שלהם, כפי שראינו, הייתה חד צדדית, ישראלית-עברית. למרות שרוב העולים שאפו להנחיל משהו מתרבותם המקורית ומשפתם לילדיהם, מעטים הצליחו בכך, והמאמץ תואר על ידי אחד מהם כשחייה נגד הזרם. אף אחד מילדי המשפחות הללו לא למד בגן, בית ספר או חוג רוסי, ומעטים מהם יכלו לדבר יותר מרוסית בסיסית. לכן פיתוח זהות עברית-רוסית דו-תרבותית בעתיד מצטייר כבלתי סביר עבור ילדי הזוגות הללו.

חלק מן המרואיינים הרוסים רצו לנטוש את הבועה החברתית והתרבותית הרוסית בראשית עלייתם, מה שגרם להם לבחור בבני זוג דוברי עברית ולהתחתן עמם. כך, ללא ספק, נמצא ביטוי לסלקציה עצמית לנישואי חוץ ולהטמעה תועלתית,⁷ שוב בשורה אחת עם מחקר קודם לגבי מוטיבציה אישית לזוגיות בין-תרבותית (Tsai et al, 2002; Kang Fu, 2007). יחד עם זאת, נחקרים אחרים מעולם לא התכוונו להיפרד משורשיהם הרוסיים, אולם נאלצו לקבל זאת כמחיר הכרחי שעליהם לשלם כדי לשמור על מערכת יחסיהם עם בני זוגם ומשפחותיהם. ברוב הסיטואציות היומיומיות, היו אלה בני הזוג הרוסים אשר ביצעו את ההתאמה וויתרו על חלקים מזהותם הישנה, בעוד שבני הזוג ילידי ישראל לרוב התייחסו לכך כמובן מאליו, כחלק מהעסקה.

למרות שמרואיינים צברים רבים הצהירו על פתיחותם לשפה, אורחים, בישולים, תוכניות טלוויזיה וספרים רוסיים בבתיהם, בפועל התרחשויות אלה לא היו נפוצות, אלא שוליות ולעתים קרובות הוצגו כ'אקזוטיות'. בני זוג דוברי רוסית אשר היו מעוניינים לשמור על חיבור לזהותם הישנה, נאלצו לבנות מרחב פרטי מיוחד, בו יכלו לפגוש חברים ישנים, לראות סרטים רוסיים או לגלוש באתרי אינטרנט רוסיים. כך, ממצאינו מעידים על הקושי שביצירה ושמירה על זהות דו-לשונית ודו-תרבותית במצב בו התרבויות אותן מייצגים בני הזוג לא ניחנות בסטטוסים שווים בחברה הגדולה.

אחת העובדות הבולטות ביותר עבור חוקר המתעניין באיחודים בין-תרבותיים, היא העליונות המספרית של נשים מהגרות ונדירותם של בעלים מהגרים, המצביעה על קיומו של משחק גומלין מרתק בין תפקידים וסטטוסים תלויי מגדר והגירה. נדרשנו למאמץ רב על מנת לגייס לפחות שליש זוגות בהם הבעל היגר מברית המועצות והאישה היא צברית, דבר שמוביל לכמה תובנות ראשוניות באשר למשחק הגומלין שצוין לעיל. אכן, סטטוס מגדרי גבוה יותר של הבעלים הרוסים פיצה במידת מה על הסטטוס הנחות שלהם כמהגרים, שלהם משאבים אישיים

וחברתיים מועטים יותר מאשר לנשותיהם הצבריות. במשפחות בהן הבעל רוסי, האיזון בין שתי התרבויות נשמר בצורה טובה יותר: בבתיהן נראו יותר סימנים למטענו התרבותי (ספרות, מוזיקה, אוכל רוסית), הוריו העולים ביקרו בתדירות גבוהה יותר והיו מעורבים יותר בטיפול בנכדים מאשר במקרה של משפחות בהן האישה רוסייה. נשים ישראליות של בעלים רוסיים אף היו מקבלות יותר בגישתן וחיוביות ביחס למחותניהן הרוסיים, בילו יותר זמן בחברתם במהלך ביקורים משפחתיים מאשר הבעלים הישראלים. כך, יכולתה של אישה מהגרת לנהל משא ומתן לטובת המשפחה התרבותית שלה ושל ילדיה הייתה נמוכה יותר, לכאורה, מזו של הבעל המהגר, למרות רמת ההשכלה והתעסוקה הדומה של הגברים והנשים בקהילת העולים הרוסיים (Remennick, 2005b).

ניתן לסכם אפוא שבחירה עצמית מצד העולים לעזוב את העולם הרוסי (למרות נרטיב הטוען לפעמים את ההפך) בצירוף של כוחות האסימילציה החזקים, עצבו את הדינמיקה הפנימית ואת התמורות בזוגיות הבין-תרבותית, כולל חינוך הילדים. במחקר עתידי, חשוב לכלול בצורה גלויה יותר את הממד האתני (כפי שנעשה במחקר גישוש של לומסקי-פדר וליבוויץ (Lomsky-Feder & Leibovits, 2010)). דבר זה יעלה שאלות נוספות לגבי אינטראקציות בין מעמדות שונים ולגבי תפקידו של השיח החברתי ההגמוני בהקשר של זוגיות. שאלה חשובה נוספת למחקרי המשך תהיה זהותם העתידית ובחירותיהם התרבותיות של ילדי הנישואין הבין-תרבותיים, כשלוקחים בחשבון מגדר ואתניות של ההורה המהגר וכן את תפקידם של הסבים ובעיקר הסבתות בסוציאליזציה שלהם.

הערות

¹ חלק משמעותי מן הנתונים המדווחים כאן נאספו עבור עבודה לשם קבלת תואר M.A. של מחברת זו, במחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת בר-אילן.

² השפה מהווה את המכנה המשותף העיקרי למהגרי ברית המועצות לשעבר הבאים מאזורים ורקעים שונים ביותר. אנו משתמשות במונח "רוסיים" המקובל בשיח הישראלי היומיומי לצורך הקיצור. במקביל, אנו קוראות לציבור זה "עולים" כי המונח הטוען הזה עדיין מהווה מטבע לשון נפוצה (עם זאת, ההעדפה שלנו היא למונחים האוניברסליים "הגירה" ו"מהגרים").

³ חשוב להבהיר שאחוזים אלה הם מתוך מקסימום של 50% אפשריים, בהתחשב בהרכב האוכלוסייה היהודית בישראל שבערך מחציתה ממוצא אירופי ומחציתה ממוצא אסיה ואפריקה.

⁴ מתוך נתונים דמוגרפיים שפורסמו, ניתן לאמוד בעקיפין כי בשנת 1999, כ-6% בלבד מכלל הזוגות שנישאו לראשונה כללו חתן יליד ישראל וכלה שנולדה בברית המועצות לשעבר, בעוד שצירוף הפוך נמצא בכ-3% מכלל הנישואין הראשונים. בהינתן העובדה כי מהגרים רוסיים מהווים לפחות 16%-18% מכלל הצעירים היהודים (גילאי 24-30) בישראל, נטייתם להתחתן עם ילידי ישראל לכאורה הנה נמוכה למדי. הנתונים נלקחו מתוך אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בישראל: <http://www.cbs.gov.il/www/publications/vital99/vill98-e.pdf>. לצערנו, לא הצלחנו לאתר נתונים עדכניים או מפורטים יותר לגבי ארצות המוצא של החתנים והכלות.

⁵ זוגות שרואיינו למחקר עברו מספר שלבים בתהליך הסלקציה העצמית. הם בחרו ליצור קשרים רומנטיים מעבר לגבולות קבוצתם (Remennick 2004, 2005a) - מערכות יחסים אלה מעטות יחסית וקצרות טווח בדרך כלל, ולבסוף נישאו ונשארו יחד למשך מספר שנים, כשלו רובם כבר נולדו ילדים. כנראה המרוויינים המהגרים שלנו מציגים נטייה גבוהה מן הממוצע לשמירה על מערכות יחסים בין-תרבותיות ודחף כללי גדול יותר לאינטגרציה בישראל מאשר רוב העולים של שנות התשעים. עם זאת, לדעתנו, סלקטיביות המדגם הנוכחי לא מערערת על ערכו של המחקר השופך אור על הדינמיקה הפנימית במסגרת נישואין רב-תרבותיים.

⁶ ראה הערה 1.

⁷ ראה הערה 2.

רשימה ביבליוגרפית

- אליאס, נ' (2002). חלוקת התפקידים והסמכויות במשפחה: השוואה בין-תרבותית בין זוגות ישראלים וותיקים, עולים חדשים מחבר העמים ותושבי חבר העמים. *סוציולוגיה ישראלית*, 4(2), 289-316.
- גונט, ר' (2007). אבא בבית? הגורמים הקובעים מעורבות אבות בטיפול בילדים. *מגמות*, 1(1), 103-121.
- דוברין, נ' (2006). נישואים של ישראלים בחו"ל וחלקם של עולי ברית המועצות לשעבר בתופעה. *מגמות*, 3(3), 477-506.
- לשם, א' (2005). עולי ברית המועצות לשעבר בין התבדלות לשילוב בחברה הישראלית. בתוך א' בראלי, ד' גוטוויין, ד' וט' פרילינג (עורכים), *חברה וכלכלה בישראל*, ב, (עמ' 541-580). ירושלים: יד בו צבי ובן גוריון.
- לשם, א' (2009). *השתלבות עולי ברית המועצות לשעבר: 1990-2005*. מחקר תשתית רב-תחומי. ירושלים: המשרד לקליטת עלייה ומכון ברוקדייל.
- שגיב ט' (2008). *זהויות אתניות בישראל: יהודים ממוצא עדתי מעורב*. עבודת דוקטורט, אוניברסיטת בר-אילן.
- שומסקי, ד' (2001). אתניות ואזרחות בתפיסת הישראלים הרוסים. *תיאוריה וביקורת*, 19, 17-40.
- Adams, B.N. & Trost, J. (eds.) (2005). *Handbook of World Families*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Anson, J. & Meir, A. (2007). Religiosity, nationalism and fertility in Israel. In J. Schellekens & J. Anson (Eds.), *Israel's Destiny: Fertility and Mortality in a Divided Society* (pp.29-52). Schnitzer Series in Israeli Society, Vol. 12. New Brunswick, NJ: Transaction.
- Ashwin, S. & Lytkina, T. (2004). Men in crisis in Russia: The role of domestic marginalization. *Gender and Society*, 18(2), 189-206.
- Benjamin, O. (1997). Self-development in Israel: Does it affect women's attempts to increase partner's domestic participation? *Israel Social Science Research*, 12, 97-122.
- Benjamin, O. & Barash, T. (2003). "He thought I would be like my mother: Orientalism and Mizrahi Women's Silencing in Israeli Inter- and Intra-Marriages". *Ethnic and Racial Studies*, 27(2): 266-289.
- Breger, R.A. & Hill, R. (1998). Introducing mixed marriages. In R. Breger & R. Hill, (Eds.), *Cross-Cultural Marriage: Identity and Choice* (pp. 3-19). Oxford and NY: Berg.
- CBS – Central Bureau of Statistics of Israel (2001). *Statistical Yearbook, 2000*. Jerusalem: Government Publishing House.
- Crabtree, B. & Miller, W. (1999). *Doing Qualitative Research*. 2nd Edition, Chapter 1.3. Interpretation. London: Sage.
- Datzman, J. & Gardner, C. B. (2000). "In my mind, we are all humans": Notes on the public management of black-white interracial romantic relationships. *Marriage and Family Review*, 30(1-2), 5-15.
- DellaPergola, S. (2007). Sephardi and Oriental Migrations to Israel: Migration, Social Change and Identification. In P. Medding (Ed.) *Studies in Contemporary Jewry*, 22 (3-43). New York: Oxford University Press.

- DellaPergola, S. (2011). Fertility Prospects in Israel: Ever Below Replacement Level? New York, United Nations Secretariat, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. *Expert Paper* No. 2011/9, 2011, 1-36.
http://www.un.org/esa/population/publications/expertpapers/2011-9_DellaPergola_Expert-paper_FINAL_ALL-Pages.pdf
- Eisikovits, R.A. (2000). Gender differences in cross-cultural adaptation styles of immigrant youths from the former U.S.S.R in Israel. *Youth and Society*, 31(3), 310-331.
- Etkind, A. (1996). Psychological culture. In: D.N. Shalin (Ed.) *Russian Culture at the Crossroads. Paradoxes of Post-Communist Consciousness* (pp. 99-126). Boulder, CO: Westview Press.
- Fialkova, L. & Yelenevskaya, M.N. (2007). *Ex-Soviets in Israel: From Personal Narratives to A Group Portrait*. Detroit: Wayne State University Press.
- Gershenson, O. (2003). Misunderstanding between Israelis and Soviet immigrants: Linguistic and cultural factors. *Multilingua*, 22: 275-290.
- Gershenson, O. (2005). *Gesher, Russian Theatre in Israel: A Study of Cultural Colonization*. New York: Peter Lang.
- Goldscheider, C. (2006). Ethnic Diversity in Israel: Immigration, Assimilation, and Israel's Future. Annual Abensohn Lecture at the American University. Retrieved from: www.american.edu/israelstudies/whatsnew/docs/06abensohn.pdf
- Hajnal, J. (1965). European Marriage Patterns in Perspective. In D.V. Glass, & D.E.C. Eversley (Eds.), *Population in History* (pp. 101-143). London, Arnold.
- Jacobs, J. & Labov, T. (2002). Gender differences in intermarriage among sixteen race and ethnic groups. *Sociological Forum*, 17, 621-646.
- Kang Fu, V. (2007). How many melting pots? Intermarriage, pan-ethnicity, and the Black/non-Black divide in the United States. *Journal of Comparative Family Studies* 38(2), 215-241.
- Katz, R. (2002). Expectations of family life in a multicultural context: An Israeli example. *International Journal of Sociology of the Family*, 30(1), 1-20 .
- Katz, R. & Lavee, Y. (2005). Families in Israel. In B.N. Adams & J. Trost (Eds.), *Handbook of World Families* (pp. 486-506). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kennedy, R. (2003). *Interracial Intimacies: Sex, Marriage, Identity, and Adoption*. NY: Pantheon.
- Khatib-Chahidi, J, Hill, R., & Paton, R. (1998). Chance, choice and circumstance: A study of women in cross-cultural marriages. In R. Breger & R. Hill (Eds.), *Cross-Cultural Marriage: Identity and Choice* (pp. 69-82). Oxford: Berg.
- Kohn, T. (1998). The seduction of the exotic: Notes on mixed marriage in East Nepal. In R. Breger & R. Hill (Eds.), *Cross-Cultural Marriage: Identity and Choice* (pp. 93-106). Oxford: Berg.

- Kulik, L. (1999). Marital power relations, resources and gender role ideology: A multivariate model for assessing effects. *Journal of Comparative Family Studies*, 30(2), 189-206.
- Lerner, J., Rapoport, T., & Lomsky-Feder, E. (2007). The 'Ethnic Script' in Action: The Re-grounding of Russian-Jewish Immigrants in Israel. *Ethos*, 35(2), 168-195.
- Lomsky-Feder, E., Rapoport, T. (2001). Homecoming, Immigration, and the National Ethos: Russian- Jewish Homecomers Reading Zionism. *Anthropological Quarterly*, 74(1), 1-14.
- Lomsky-Feder, E. & Leibovitz, T. (2010). Inter-Ethnic Encounters Within the Family: Competing Cultural Models and Social Exchange. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36 (1), 107-124.
- Lowenstein, A. & Katz, R. (2005). Living arrangements, family solidarity and life satisfaction of two generations of immigrants. *Aging and Society*, 25(5), 749-767.
- Maddock, J.W., Hogan, M.J., & Antonov, A.I. (Eds.) (1994). *Families Before and After Perestroika: Russian and US Perspectives*. New York: Guildford Press.
- Markowitz, F. (1997). Culture change, border crossing and identity shopping: Jewish teenagers from the CIS assess their future in Israel. In N. Lewin-Epstein, Y. Ro'i, & P. Ritterband (Eds), *Russian Jews on Three Continents: Migration and Resettlement* (pp. 344-363). London: Frank Cass.
- McFadden, J. (2001). Intercultural marriage and family: Beyond the racial divide. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 9(1), 39-42.
- Mirsky, J. (2001). Psychological independence among immigrant adolescents from the former Soviet Union in Israel. *Transcultural Psychiatry*, 38(3), 363-373.
- Mirsky, J., Baron-Draiman, Y. & Peri K. (2002). Social support and psychological distress among young immigrants from the former Soviet Union in Israel. *International Social Work*, 45, 83-97.
- Niznik, M. (2003). The dilemma of Russian-born adolescents in Israel. In E. Ben-Rafael, Y.Gorny, & Y. Ro'i (Eds.), *Contemporary Jewries: Convergence and Divergence. Jewish Identities in a Changing World* (pp. 235-254). Leiden: Brill Academic Publications.
- Okun, B. (2007). Insight into ethnic flux: Marriage patterns among Jews of mixed ancestry in Israel. In J. Schellekens & J. Anson (Eds.), *Israel's Destiny: Fertility and Mortality in a Divided Society* (pp. 145-164). Schnitzer Series in Israeli Society, Vol. 12. New Brunswick, NJ: Transaction.
- Portes, A. & Rumbaut, R.G. (1996). *Immigrant America: A Portrait* Chapter 6 Learning the Ropes: Language and Educatio. (pp. 192-219). Berkeley: University of California Press.
- Refsing, K. (1998). Gender identity and gender patterns in cross-cultural marriages: The Japanese-Danish case. In R. Breger & R. Hill (Eds.), *Cross-Cultural Marriage: Identity and Choice* (pp. 209-227). Oxford: Berg.
- Reinharz, S., DellaPergola, S. (Eds.) (2009). *Jewish Inter-marriage around the World*. New Brunswick-London, Transaction.

- Remennick L. (1999). Women with a Russian accent in Israel. On the gender aspects of immigration. *The European Journal of Women's Studies*, 6(4), 441-461.
- Remennick, L. (2003). The 1.5 generation of Russian immigrants in Israel between integration and socio-cultural retention. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 12, 39-66 .
- Remennick, L. (2004). The 1.5 generation of Russian immigrants in Israel between integration and socio-cultural retention. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 12, 39-66.
- Remennick, L. (2005a). Cross-cultural dating patterns on an Israeli campus: Why are Russian immigrant women more popular than men? *Journal of Social and Personal Relationships*, 24 (2), 435-454 .
- Remennick, L. (2005b). Immigration, gender, and psychosocial adjustment: A Study among 150 immigrant couples in Israel. *Sex Roles*, 53(11-12), 847-864.
- Remennick, L. (2007). *Russian Jews on Three Continents: Identity, Integration, and Conflict*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers at Rutgers University.
- Remennick, L. (2008). Contested motherhood in the ethnic state: Voices from an Israeli postpartum ward. *Ethnicities*, 8(2), 199-226.
- Rodman, H. (1985). Relational interdependence and commitment to marriage. *Journal of Marriage and the Family*, 47, 931-937.
- Romano, D. (2001). *Intercultural Marriage: Promises and Pitfalls*. 3rd ed. London: Nicholas Brealey and Intercultural Press .
- Safilios-Rothschild, C. (1976). A macro-examination of family, power and love: An exchange model. *Journal of Marriage and the Family*, 38, 355-363.
- Schmelz, U.O., DellaPergola, S. & Avner, U. (1991). *Ethnic Differences Among Israeli Jews: A New Look*. Jerusalem: The Hebrew University; New York: The American Jewish Committee.
- Shakhar, R. (1998). The attitudes of Israeli youth toward inter-ethnic and intra-ethnic marriage: 1975 and 1990. In E. Leshem & J.T. Shuval (Eds), *Immigration to Israel: Sociological Perspectives* (pp. 117-120). Vol.VIII in Studies of Israeli Society. New Brunswick and London: Transaction.
- Sissons J.M., & Krishna, M. (1998). English and North American daughters-in-law in the Hindu joint family. In R. Breger & R. Hill (Eds.), *Cross-Cultural Marriage: Identity and Choice* (pp. 184-208). Oxford: Berg.
- Sprecher, S. & Regan, P.S. (2002). Liking some things (in some people) more than others: Partner preferences in romantic relationships and friendships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 19, 463-481.
- Stier, H. & Shavit, Y. (2007). Age at marriage, sex-ratios, and ethnic heterogamy. In J. Schellekens & J. Anson (Eds.), *Israel's Destiny: Fertility and Mortality in a Divided Society* (pp. 131-144). Schnitzer Series in Israeli Society, Vol. 12. New Brunswick, NJ: Transaction.

-
- Tolts, M. (2009). Mixed Marriage and Post-Soviet Aliyah. In S. Reinharz & S. DellaPergola (Eds.), *Jewish Inter-marriage around the World*. (pp. 89-104) New Brunswick-London, Transaction.
- Tsai, J.L., Przymus D.E. & Best, J.L. (2002). Towards an understanding of Asian American interracial dating and marriage. In M. Yalom & L.L. Carstensen (Eds.), *Inside the American Couple: New Thinking, New Challenges* (pp. 189-197). Berkeley: University of California Press.
- Visson, L. (2001). *Wedded Strangers: The Challenges of Russian-American Marriages*. NY: Hypocrene Books.
- Waters, M. (1990). *Ethnic Options: Choosing Identities in America*. Berkeley: California University Press.
- Yamani, M. (1998). Cross-cultural marriage within Islam: Ideals and reality. In R. Breger & R. Hill (Eds.), *Cross-Cultural Marriage: Identity and Choice* (pp. 172-183). Oxford: Berg.